

Staatkundig-godgeleerd onderzoekscrift over de slaverny, als niet strydig tegen de Christelyke vryheid

<https://hdl.handle.net/1874/363539>

UITLEGGING
VAN DE
TYTELPLAAT.

K L I N K - D I C H T.

Het kunstfreel verbeeld 't verzengt Guineès gewest,
Daar ryft de Heilzon op ten dienste der Barbaaren:
Het schip bezeilt de kust, van Texel uitgevaaren,
Geleid door d' Engel Gods, daar yder 't oog op vest.

O wakk're Hemeltolk! vertoont g' ons tot ons best
Het Euangeliwoord? die Goddelyke blaären,
Bied g' ons dat heilgoed aan? ons, teed're Christenschaaren;
Dus roept het volk, als in verwondering ten lest'.

Men ziet hen by 't kasteel hun pligt met lust verrigten,
De laading in de boot, daar uit in 't vaartuig ligten,
Dat om de linkerhoek legt met beslaage zeil.

Zo wil God Chams geslagt ook zyn genaau betoonen;
Daar wy, als Japhets krooft, de tent van Sem bewoonen:
Zo wort het sterk D'Elmien' een schoon kasteel van Heil.

BRANDYN RYSER,

Med. Stud.

STAATKUNDIG-GODGELEERD ONDERZOEKSCRIFT
OVER

De Slaverny, als niet strydig tegen de Christelyke Vryheid,

WELK,

ONDER HET GEHENGEN VAN DEN ALGENOEGZAMEN GOD,

En de Voorzittinge van den Hoog-Eerwaarden en Wyd-Beroemden Heere

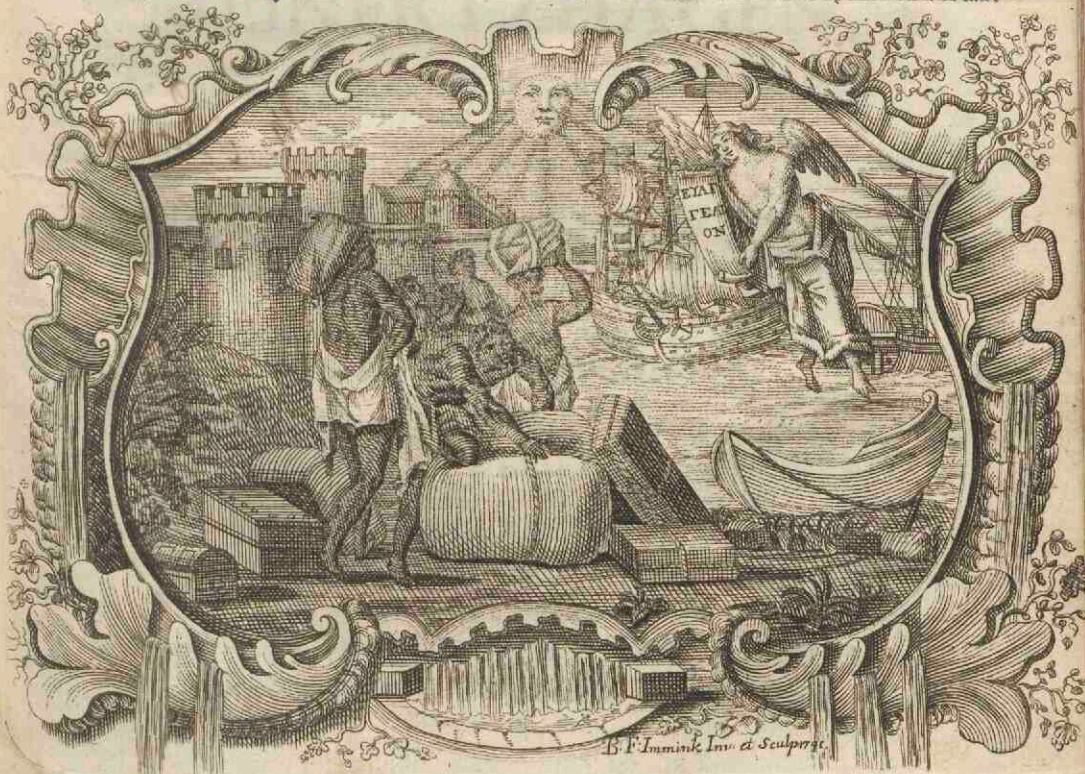
JOAN VAN DEN HONERT, T. H. SOON,

Dóctor der Heylige Godgeleerdheid; Professor in dezelve Wetenschap, en in de Kerkelyke Geschiedenissen, in de Hollandsche Universteit; en Predikant in de Gemeente des HEEREN te LEIDEN,

Aan eene opentlyke en gematigde beproeving onderwerpt

**JACOBUS ELISA JOANNES CAPITEIN, een MOOR uyt AFRICA.
SCHRYVER EN VERDEDIGER.**

Uyt het Latyn vertaalt door HIERONYMUS DE WILHEM.

B.F. Immink Inv. & Sculptor.

TE LEYDEN, { BY PHILIPPUS BÓNK, }
TE AMSTELDAM, { BY GERRIT DE GROOT. } 1742.

STAATKUNDIG-GODDELIJK ONDERZOEK

OVER

De Slavernij, als nietigheid tegen de Christelijke Verbinding

WELK

ONDER HET GEZEGDE VAN DEN ALRECHTVERDIENSTIGEN GOD

en de Voorzigtige van den Heiligen Geestes en 744. Berouwen Lijde

JOHN VAN DER BEEK

in de

in de

in de

in de

NB. Alzo men gehoord heeft, dat eenige baatzoe-
kende Menschen, dit geschrift hebben willen
nadrukken, zo erkent de Auteur geene Exem-
plaren voor de zyne, als die met de hand
ondertekendt zyn van

M. Bonk

Te Leiden, by E. H. J. P. de B. B. O. N. E.
in de

A A N D E

DEUGDLIEVENDE EN GODVRUGTIGE

JUFFROUW, MEJUFFROUW

SARA ELISABETH
MEINERTZHAGEN,

WEDUWE WYLEN DEN WEL-EERWAARDEN

H E E R E

JOHAN PHILIP MANGER,

WAARDIGEN DIENAAR VAN GODS GE-
MEENTE IN 's GRAVENHAGE,

WORD DEZE OVERZETTING, UYT AANMER-
KING VAN HAAR WEL-EDLES VRIENDELY-
KE GENEGENHEID TOT DEN SCHRYVER,
EN WEL INZONDERHEID, WEGENS HET
IN DE VOORREEDEN GEPLAATST TREUR-
DIGT,

TEN GERINGEN BLYKE VAN SCHULDIGE
HOOGAGTING, OPGEDRAGEN DOOR

DEM VERTAALER.

AAN DE

DEELTAKERS VAN CONFERENTIE

DE HEREN EN MEJESTRENS

SARA ELISABETH
MEINERTZHAGEN,

WEDUWELYK DEN WEL ERWALDEN

HEERE

JOHAN PHILIP MANGER,

WAARDIGEN DIENAAR VAN GODS GE-
ZONDTEIT EN GELUKZIGHEIT

WORD DEVE OVERZETTING, DAT ALLE
KING VAN HAAR WEL ERWALDEN
LE GENOEGENHEID TOT DEN ROEP VAN
EN WEL ERWALDEN, WEGENS HET
IN DE VOORREDEEN, GELAAST TREUR
DICT,

TEN GEZONDEN BLYKE VAN SCHULDIGE
HOOGZIJNING, OPGEDRAGEN DOOR

DE VERZAMELER

VOORAFSPRAAK

A A N D E N

L E S S E R.

et is nu reets meer dan vier jaaren geleeden, dat ik, uyt de Haagsehe Schoolen tot het hooren der Academische lessen bevordert, eene Redenvoering *over de Roeping der Heidenen*, naar de kragten van eenen jongeling, had opgesteld. Deze heb ik dus in drie stukken verdeelt, dat *het eerste* leerde: dat 'er beloften aangaande de Roeping van Japhets en Chams Nakomelingen in het waare Woord van God gevonden wierden. *Het tweede* deel bewees: dat, hoewel deze Roeping der Heidenen gezegt word bereids in het Nieuw Testament geschied te zyn, men egter begrypen moet, dat dezelve alleen ten deele is ten uytvoere gebragt, en voor het overig in haare volheid verwagt word. *Het derde* gedeelte toonde aan: op welke wyzen deze zaak, indien zy nog verwagt wierd, zoude komen. Onder deze derde rang heb ik eerst, als ten algemeenen grondslage der gheheel

le

le zaake, gelegd, dat God met onophoudelyke smee-
kingen zo lang gebeden werde, tot hy zelf zyn
Woord, gepaart met de overvloedige gaven van den
Heiligen Geest, laate verkondigen onder die Heide-
nen, die, tot nog toe, zelfs het gerugt daar van
niet gehoord hebben. Vervolgens heb ik de middelen
zelve, door welke wel in agt te neemen, dit Gode
zeer aangenaam werk kan ondernomen en voortgezet
worden, in 't gemeen verdeelt in vier soorten: waar
van de eerste de nootzakelykheid der kennisse van die
taalen inprent, in welke wy handelen kunnen met de
Heidenen, die tot den Christen Godsdienst te bewe-
gen zyn. De tweede vereischt, dat, als men tot die
Volken gekoomen is, eene bequaame plaats tot het
houden der vergaderinge gestelt worde, of, indien
'er al eene mogt zyn, dat dezelve naarstig tot dit ge-
bruik worde aangewend. Voorts wees de derde aan,
dat men op alle wyzen eenen gemeenzamen omme-
gang met deze Menschen moest zoeken, op dat zy
zo kennende de verwonderlyke aangenaamheid der
Christelyke Broederschap, tot dezelve verlokt wer-
den. Eyndelyk, dewyl dit alles niet zonder Leeraars
kan worden uytgevoerd, vereyft de vierde soort ern-
stiglyk, dat in de Hooge Schoolen werden bequaam
gemaakt, en van daar naar de Heydenen gezonden
Menschen, die begaafd met eene byzondere geleerdheid
en Godsvrugt, en afkeerig inzonderheid van de gie-
righeid en heerszucht, de elendelingen niet affchrik-
ken door de strengheid van het gebied, maar bewe-
gen door zagtmoedigheid. Maar nu, wanneer ik,
door de aanbiddelyke gunste en hulpe des Aller-
hoog-

hoogsten, in het kort den loop myner letter-oeffeningen op de Hooge School zal eindigen, zal ik tragten in deeze Voorreden, uyt alles, 't welk ik toen gezegt hebbe, af te leiden,

I. In 't gemeen, dat die pligt op alle waare Christenen ligt, de middelen, welke deze Roeping der Heidenen onder Gods bystand kunnen vervroegen, naarstig, het zy door zig zelve, of door andere, te gebruyken.

II. Dog dat dit in het byzonder aan zulken is aanbevolen, die ecnige nadere betrekking tot het een of ander Heidens Volk hebben, uyt wiens midden zy zelve tot het Christendom bekeert zyn. 'T welk men dan ziet gebeuren, als zy zig zelve aanbieden, om naar de Heidenen gezonden te worden.

Niemand zal zulks van de Waare Christenen, zo in het algemeen beschout, ligtelyk ontkennen. Deeze immers zyn tot het met alle magt en liefde uytvoeren van dit Gode zeer aangenaam en ten zynen dienste geschikt werk, te gelyk verbonden, en verpligt (indien zy den aart der Huishouding des Nieuwen Verbonds; indien zy den brandenden yver der Apostelen en Apostolische Mannen tot deze zaak; indien zy eyndelyk de tyden, welken wy beleeven, behoorlyk inzien en onderzoeken) zo dat zy van zelfs bekenen, dat deze last hun is opgelegd. Want onder de kentekenen, door welke de Huishouding des Nieuwen Verbonds van die des Ouden word onderscheiden, is geenzins de minste, dat de Godsdienst niet langer aan eene plaats, of volk, moest zyn vastgemaakt. Dit dog ontmoet men in de Rolle der Voorzeg-

gingen telkens voorspelt. ^(a) Hofeas zegt: *Ende ik zal zeggen tot Lo-ammi, gy zyt myn volk.* ^(b) En by Joël leeft men: *Ende daar na zal het geschieden, dat ik mynen Geest zal uytgieten op alle vlees.* Beide deze voorzeggingen heeft ^(c) Petrus, vervult zynde met den Heiligen Geest, op onze zaak met de allerduydelykste woorden toegepast. En voor allen moest Zacharias niet worden overgeslagen, ^(d) zeggende: *te dien dage zal de HEERE een zyn, ende zyn naam een.* Van dit alles dog is dit de oorzaak, en deze de reden, dat de Messias, in dien tyd in de Wereld te zenden, een zeer wyd, en tot aan het eynde der aarde uytgestrekt Ryk, van zynen Vader, als hy zyne ziele tot een schuldoffer gestelt zeude hebben, ontfangen zou: gelyk de Koninglyke Digter, op eenen hogen styl voortdravende, de Heerlykheid van dit Koningryk, en van deszelfs Burgers en Paalen, met levendige verwen, afschildert: als hy met eene welsprekende tong van den Messias opzingt, ^(e) *Ende hy sal heerschen van de zee tot aan de zee, ende van de rivieren tot aan de einden der aarde,* enz. Hierom, wanneer hy op den voorgezegden tyd in de Wereld gekomen was, heeft hy wel den zetel van zyn geestelyk Ryk gestelt op Zion, den Berg van Gods Heyligheid, daar zo veele, als 'er onder de Jooden de vertroostinge Israels afwagteden, zyn aangenoomen: maar evenwel zo, dat hy

---

(a) Hoofdst. 2: 22. (b) Hoofdst. 2: 28. (c) 1 Petr. 2: 10. en Hand. 2: 39. (d) Hoofdst. 14: 9. (e) Pl. 72. geheel, en inzonderheit vers 8.

hy zynen Toehoorderen gestadig inprentende, *dat het evenveel was, van wat volk, of in wat land, God onder de Nieuwe Huishouding gedient word, als het maar in Geest en Waarheid geschied*, zyne Leerlingen, niet alleen door het geheel Israëlitisch Land, om te Prediken, heeft uytgezonden, maar ook gewilt, dat zy, zonder eenig onderscheid te maken, alle Volken zouden bezoeken. Die, het Woord van hunnen Heer en Koning gehoorzamende, alle levensgevaaren met heldenmoet veragt, en hunne goederen met groote vreugd verlaten hebben, om zo een ieder tot het Geloof te bewegen: tot dat de Volheid der Heidenen in het Geestelyk Koningryk van Christus zoude ingaan, en gants Israël zalig worden. En hoe groect een yver 'er onder de Apostelen geweest is, waar door de een den anderen, in het volbrengen van dezen pligt, tragte voorby te streven, kan overvloedig gezien worden in Barnabas en Paulus, welker geheugenisse in de Heilige Bladeren in verhevenen en te gelyk eeuwigen lof overvloedig is: als zy gezegt worden ^(a) *hunne zielen te hebben overgegeven voor den naam van onzen Heere Jezus Christus*. De voetstappen der Apostelen hebben, schoon zy ook der gramschappe van de vyanden der waarheid, en verscheidene pynigingen wierden ten doele gestelt, de Apostolische mannen met lust nagevolgt, hoedanige zyn Timotheus, Titus, Clemens de Romein, Polycarpus van Smir-

---

(a) Hand. 15: 26.

Smirne , Quadrarus , Ignatius , en anderen , welker Geschiedenis Willem Cave , benevens andere Geleerde Mannen , beschreven heeft.

Wat Christen nu , in wiens binnenste ziels-gedagten de betekenis van dezen naam , zo als het behoort , diepe wortelen geschoten heeft , zoude niet wenschen , deze Gode zeer aangenaame Grondleggeren van Christus Kerk na te volgen : byzonder , in in onzen tyd en eeuw , in welke de Kerk niet meer , als eertyds , van rontsom benaauwt word , maar waar in eene groote en kragtige deur geopent is , door welke de geheymenissen van het Euangelium zelfs den Overzeeschen bekent worden , tot welken , tot op dezen dag met de dikste duisternis der onwetenschap bedekt zynde , het gerugt van Christus nog niet gekomen is . Zeker , die , door Gods verwonderlyke voorzienigheid en goedheid , uyt het Heidendom tot het Christen geloof overgebracht , der voortzettinge van het Euangelium kunnen nuttig zyn , moeten zig op die zorg en overdenking toelleggen . Want , behalven dat ook de natuur van zelfs allen te binnen brengt , dat zy den genen , die aan hun door eene naauwere verbintenis verknogt zyn , tragten ten nutte te zyn , is het uyt de zending der Apostelen klaarblykelyk , dat zy , alvorens tot de Heidensche Volken , om het Euangelium te verkondigen , over te gaan , het heil van hun volk , de Jooden , moesten bezorgen , volgens het ^(a) bevel des Heylands zelve . Hierom dagt ik altoos , dat 'er eene zeer groote

---

(a) Matth. 10: 6.

te nootzaake op my gelegd was, om te ceniger tyd mynen Lands-genooten van nut te zyn. Eene zeer groote noodzake, zeg ik. En met regt! Want God, die te pryfen is in alle eeuwigheid, heeft my, naar de ondoorgrondelyke rykdommen zyner wysheid en gedagten, niet alleen uyt Africa in dit gelukkig Nederland gebragt, maar my ook, den Beteren Gods-dienste toegewyd zynde, in de eerste beginzelen der wetenschappen doen onderwyzen. Geen Christen zal my qualyk neemen, dat ik, te dezer plaatze, de voorzienige zorge Gods, aangaande my en myne Letter-oeffeningen, de voornaamste hoofdzaaken aanroerende, in 't kort beschryve. Een kind van seven of agt jaaren, het zy in den oorlog, of door eenig ander toeval, van myne Ouders berooft zynde, wierd ik verkogt aan den Wakkeren Scheeps-bevelhebber Arnold Steenhart, wanneer hy, om den Slaavenhandel, aan eene zekere plaats van Africa, *de Rivier van S. Andreas* genoemd, geland was: gelyk die Aanzienlyke Man, wanneer ik laatst te Middelburg was, my zelf verhaalt heeft.

Deze, van die plaats naar het Kasteel D'Elmina, en van daar naar Chama, gekeert zynde, heeft my vereert aan zynen Vriend, tegenwoordig mynen ten hoogsten te eeren, en met eene kinderlyke liefde te beantwoorden Weldoender en Beschermheer, Jacob van Goch: die toen ter tyd zeer Gelukkig en Ervaren Koopman van de Zeer Edele Bewindhebbers der Africaansche Compagnie was. Deze heeft my niet alleen CAPITEIN laten noemen, maar heeft my ook altoos, volgens zynen goeden inborst, waar door hy

byna door geheel Guinee vermaard was, als een Vader zo bemind, dat hy eyndelyk, naar zyn Vaderland zullende keeren, belooft heeft, my met zig te zullen neemen, en zyn best te zullen doen, dat ik, in den Christelyken Godsdienst behoorlyk onderweezen, eenige fatsoenlyke kunst, waar van ik zoude kunnen leven, leeren zoude. Gelyk wy ook, door Gods wonderlyk bestuur, van den evengenoemden Scheeps-bevelhebber, na enige jaaren, wanneer hy uyt Zeeland in Guinee was wedergekoomen, overgevoert, en te Middelburg in Zeeland aangeland zyn. Waar van ik op een andere plaats gewag gemaakt hebbe met deze regels:

*Dit land ontving my eerst uyt Africa gekomen:
Hier sagen wy verheugd het eynde van de reis.
Ons, afgemat door lang te zukk'len op de stromen,
Was Middelburg de deur tot Neerlands paradys.*

Vervolgens uyt deze Stad vertrekkende, zyn wy naar de geboorteplaats van mynen zeer Geëerden Weldoender, 's Gravenhaage, gereist.

*Dit, zeg ik, is de plaats, daar onze ted're jaaren
Aan eene wetenschap het eerst zyn toegewyd:
Daar Hollands Vadersen gewoon zyn te vergaären,
Op dat hun onderdaan gerust zyn leven slyt.
Hier kan men ieder dag zyn zorgen eens verbannen,
En dwaalen in het bos, door het vermaaklyk groen:
Om met een' nieuwe lust zyn zinnen in te spannen,
En op den volgenden te vlugger werk te doen.*

In deze aangenaamste plaats der Nederlanden, heb ik niet alleen de eerste beginselen van de Nederduitsche Taal geleert, maar ook my der Schilderkonste, tot welke ik zeer genegen was, bevluyt. Edog ondertusschen, by verloop van tyd, is my het bywoonen van het Onderwys, ten zynen huize, toegestaan, door den zeer Beleefden Heere, Joan Philip Manger: op wiens afsterven, wanneer Hy, in het voorlede jaar, der Haagsche Kerke, door het droevig noodlot, ontruikt was, ik (als die my altyd zo over de doorgeleerdheid, als byzondere Godvrugt van zoo groot eenen Man verwondert hadde) het navolgende Lykdigt heb opgesteld:

*De bleeke dood, verheugd, dat elk voor haar moet
zwigten,
Spreit door dit gantsche rond haar onvermyd'bre schig-
ten.*

*Zy dringt van vrees bevryd, in 's Konings Cabinet:
Zelfs, die den scepter draegt, is zy een staale wet.
Zy laat geen Krygsheld toe, met edele laurieren,
Ten overwiningsmerk, zig duurzaam op te sieren.*

*Geen ryke word voor haar door magtig goed be-
schut,*

Maar zy berooft zyn huys, gelyk des armen hut.

Gelyk de zikkel maait de gulde korenaaren,

Wier rypte d' akkers verft in zegenryke jaaren,

Zo, zonder onderscheid van ouderdom of kragt,

Maait hare zeissen af, eer 't iemand had verwacht.

Met aak'lig zwart bedekt, durft zig het spook begeeven,

Om met een zwaaren slag de posten te doen beven

Van

Van Leeraar MANGERS huis, wiens droevig
sterfgeval

De Haag, het Vorstenhof, altoos betreuren zal.
Het algemeen gezugt der Hagenaers, gesprooten
Uyt kennis van 's Mans deugd, geliefd by klein' en
grooten,

Beantwoord met geschrey, gedompelt in den rouw,
Zyn', zulk een' egtgenoot ten vollen waarde, Vrouw.
Niet anders, als wel eer Naomi plagt te melden
Haar bittere zielenfmet, in Moabs vette velden,
Toen haar de kroon van 't hooft wierd schielyk afge-
rukt,

Wyl voor het zwaard des doods haar Elimelech bukt.
Zy volgt haar liefdepand met onverbreekb're koorden
Van trouw verknogt, met deez' of diergelyke woorden:
Gelyk een donk're wolk de gulde zon bedekt,
Als zy den sterfeling 't gewenste licht onttrekt,
Zo vlugt gy uyt myn oog, langs hooge sterrewegen,
Als op Elias spoor, ten hemel opgestegen:

Daar ik in traanen smelt, myn zwaar verlies be-
wust,

Myn onverwelkb're roem! alleen myn herten lust!
'K beny wel niet 't geluk, waar door een schielyk sterfven
Der hemelingen vreugd U spoedig deed beërven:

Maar 'k denk altoos om U, 't zy in den dageraad,
'T zy als des werelds oog in 't westen ondergaat.

Wat heugelyke dag zal ons op nieuw verbinden?
Waar ik myn oogen sla, daar is geen troost te vin-
den.

Ons huw'lyks bed mist U, van myne zyd' gescheurt,
Terwyl de predikstoel, van U beklommen, treurt.

Maar

Maar boven al schynt my het teder hert te breken,
 Als ik, in overvloed, als uytgestorte beken,
 De brakke tranenvloed, de bittere smert beschouw
 Der spruiten van ons bed, der panden onzer trouw.
 Gelyk met droef geluyd de nu verlaate schaapen
 Den herder, nooit gewoon op zyne wagt te slaapen,
 Maar hun altoos getrouw, beklagen, door de kragt
 Des wreeden wolfs verscheurt, en deerlyk omgebragt,
 Zo vult ons gantsche huis met naar geschrei en zug-
 ten
 Uw nagebleeve kroost, wyl uwe ziel gaat vlugten
 Van ons, tot beter staat geroepen van den Heer,
 En haare ligchaams-schors ligt levenloos ter neer.
 Een dig'tren rey vervangt de jammerlyke klagten
 Der droeve Weeuw, gereed met keur van hun gedug-
 ten
 Te toonen, hoe z' om t' zeerst, in zo een' ryke stof,
 Beschreyen MANGERS dood, bazuinen MANGERS
 lof.
 Der Leeraars kroon en roem heeft ons, helaas! begeven:
 Gods vriend, der vroomen vrend, verlaat dit aardse
 leven:
 Zyn mond, geroert met vuur van Gods gewyd altaar,
 Leert, ag! hoe groot verlies! niet meer de Christen
 schaar.
 Zyn Seraphymentong, die 't regt van Zions Koning
 Voorstelde, onder 't zoet van welbespraaktheits honing,
 Waar in hy Nestors roem by d' ouden overtrof,
 Verstysde, toen de dood hem met haar' pylen trof.
 Hy, onder het geleyd' van Jesus kruysbanieren,
 Was over Satans Ryk gewoon te zegenvieren,

Hem rukkende uyt 't geweld de ver verdwaalde
ziel,

Die, door den schyn verlokt, in zyne netten viel.
Hoe hoord' ik hem, gelyk Apollos was, ervaren,
Op 't allernetst geschikt des Heeren woord verklaaren,
Wyl hy den waaren weg, met zuiv're deugd bezielt,
My aanwees, dien't geloof, gevest op Christus, hield.
Hy bragt voor Godes thron in vuurige gebeden
Myn wens, en wierd verhoort naar zyn' barmhertig-
beden.

Maar ag! de wreede dood ontroofst ons zyn gezigt,
Dat Boanerges oog, tot Zondaars schrik gerigt.
Dat nimmer slum'rend' oog, waar mee Hy plagt te
waaken

Op Zions muur gesteld, zo dat geen quaad genaaken,
Geen onheil treffen kon, de Hem betrouwde schaar,
Geloken door de dood, verlaat ons lykgebaar.

Gelyk een strenge kou, gemengt met Noordsche vlagen,
Het loof verwelken doet in guure winter dagen,
Bezwalkt een doodsche verw het deftig aangezigt,
Vermanend' ons gemoed tot onsen laaften pligt.

Eerwaarde Bybeltolk, hoewel wy U begraven,
Noit word uyt ons gewist 't geheugen Uwer gaven,
Wanneer de leeme hut, U ligchaam, nederviel,
Rees naar het Hemel-hof, 't onsterfelyk deel, de Ziel,
Daar Gy, die in den stryd hebt d' overhand behouden,
De groene palmtak torst, die nimmer zal verouden,
Het levens-water drinkt, voortvloeyende uyt Gods
tron,

En witte kleed'ren draagt, door 't bloed van zynen
Zoon.

*Zo leerde ons de laatz van U gesproken reden ;
In der Toehoord'ren hert , als in een rots , gesneden ,
Dat nimmermeer Uw rust gebroken of belet
Zal worden , wyl de dood ligt onder U verplet.*

Uit de Catechetische Oeffening van dezen Grooten en nu Zaligen Godgeleerden moet , door des Heeren voorzienigheyd aangaande de wyse myner studien , myne vordering , indien niet geheel , zekerlyk voor het grootste gedeelte afgeleid worden. Want daar waaren onder de Leerlingen te gelyk met my twee Zoonen van den Wel-Edelen Heere Willem Henrik van Schuylenburch , welke men toen zeide , aan den eenen of anderen der Zoonen van den Onvergelykelyken Godgeleerden Henrik Velse te kennen gegeven te hebben , *dat ik voorneemens was , my in de Godgeleerdheid te oeffenen , om daarna mynen Landslieden , door Gods gunst , van den Afgodendienst af te trekken , en tot den zuiverder Godsdienst den weg aan te wyzen.* Of ik iemand dezen mynen toeleg ontdekt hebbe , beken ik openhertig niet te weeten. Dit is zeker , dat deze Godgeleerde , volgens zyne begeerte , waar mede hy tot het voortzetten van de waarheid des Euangeliums altyd gedreven word , my by zig ontboden hebbende gevraagd heeft , *of dat gerugt waar was ?* Waar op ik antwoorde , *dat ik geenzins van dat voorstel afkeerig was.* Hier op bezogt hy mynen Hooggeëerden Weldoender , om hem te vragen , of Hy my in de Openbaare Schoolen wilde zenden. Die my , van doe af op zyne kosten , niet alleen der Wetenschappen heeft toegewyd , maar ook het geene tot het wel benaarstigen dier oeffeningen ver-

eist wierd, my rykelyk verstrekt heeft.

In dezen tyd was Rector der Haagfche Schoolen de Heer Ifaac Valkenaar, een man meer dan door School-geleerdheid vermaart: wiens gedagtenis zo dikwyls ik in een dankbaar gemoed opwekke, komt my zyne ongemeene genegenheid 't mywaards, en zyn iever om my in het byzonder te onderwyzen, nog voor ooggen.

Ondertuffchen ben ik, door hulp van den meermaals genoemden Godgeleerden Henrik Velfe, bekend geworden aan de Wel-edele en in gaven des gemoeds onvergelykelyke Jonkvrouw F. C. Roscam, welke (gelyk zy zig zelve aan eene ongeveinsde Godvrugt en Oeffening der Taalen heeft overgegeeven, ook haar huys aan de leergierige Jeugd voor niet openftelt) my in het leeren der Latynfche Taal zeer veel nut heeft toegebragt, en vervolgens in de eerfte beginselen der Griekfche, Hebreewfche en Chaldeewfche fpraken heeft onderwezen. En dit niet alleen, maar ook vervolgens is van Haar geen kleine dienst aan myne ftudien op de Hooge School bewezen: als die my heeft bekend gemaakt aan den Edelen Agtbaaren Heere M^r. Pieter Cunaeus: aan wien ik derhalven, als ook aan mynen overigen Befchermheeren, dit myn Onderzoekfchrift, hoedanig het zelve ook zy, hebbe opgedragen. Wanneer ik nu uyt het eerfte tot het vierde fchool was opgeklimmen, heb ik door dienst van den Heere J. Philip Manger, den Heyligen Doop ontfangen, predikende toen den Wel-Eerwaarden Heere Lodewyk Timon Pielat (van wiens mond met regt alle foort van Toehoorders wenfchen geleert te worden, zo om des

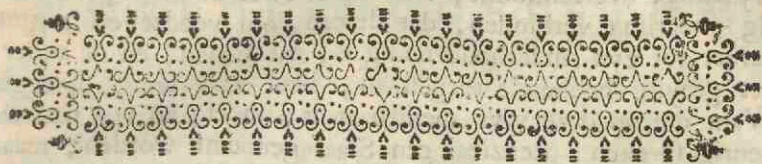
des Mans byfondere welsprekendheid, als om zynen yver tot de Betragtende Godgeleerdheid) zo dat ik genoemt ben naar mynen zeer geëerden Weldoender *Jacob*; naar zyne Suster, die als myne tweede Moeder is, *Elisa*; En *Joannes*, naar beider Nigt, de Huyfvrouw van den Heer Pieter Nesker, Notaris en Eerlte Klerk van de Secretary. In ses en een half jaar dan gelukkiglyk de schoolen zynde doorgedaan, en opentlyk de bovengemelde Redenvoering gedaan hebbende, onder den met geen geringe kennis der beide taalen begaafden Heere Rector Rutger Ouwens, wierd ik tot deze wydvermaarde Hollandsche Academie gezonden. Maar dewyl 'er geen kleine kosten vereist wierden, om myne Letteroeffeningen op de Hooge School behoorlyk en gevoeglyk te volvoeren, hebben de Edele Agtbaare Heeren Bezorgers der Haagsche Schoolen, als mede de Edele Mogende Heeren Raaden in het Hof van Holland, my goedgunstiglyk met hunne weldoende Bescherming verwaardigt: zo dat ik, na de oeffening der taalen, my eyndelyk geheel aan de Godgeleerdheid hebbe overgegeeven.

Welke dingen also zynde, berst ik, met regt verwondert, uyt in deze woorden van den Goddelyken Psalmist: *Wonderlyk zyn uwe werken! hoe kostelyk zyn my, O God! uwe gedagten! hoe magtig veele zyn hare sommen!*

Maar terwyl, wegens de hier voor gegeevene redenen, de Leer des Euangeliums in onze tyden moet voortgezet worden, overal daar der Christenen heerschappy en magt zig uytstreckt, ben ik egter veelmaalen gewaar geworden, dat verscheide onder de Chri-

ftenen vreezen, dat door de Vryheid des Euangeliums de flavenhandel uyt de volkplantingen door de Christenen opgereggt, tot groote schade van derzelve Be-
windhebberen, geheel zoude worden weggenomen. Daar zyn 'er namelyk geweest, ja! daar zyn ook nu in de Christen-wereld, en byzonder in de Nederlanden, menschen, die ik weet niet door wat geest gedreeven, gestelt hebben, dat de Euangelische Vryheid met het Lyfeygenschap geensints konde bestaan. De tegenwoordige staat myner zaaken eyst van my te bewysen, dat deze gedagte, of uyt onkunde van den aart der Euangely-leer, of uyt eene bygelovige be-
kommering, of uyt de gewoonte der oude Christenen gesprooten, of eyndelyk uyt aanmerking van de instellingen en zeden dezer Landen, voortgekomen is.

*Geef, groote Hemelvoogd! myn onderzoek uw' zeegen,
Dat Uw' genaad' en Geest my gunstiglyk bejeegen',
Wyl U de valsche grond van bygeloof mishaaft,
En Uwe heiligheyd geen leugenaars verdraagt.*

STAATKUNDIG-GODGELEERD ONDERSOEKSCRIFT,

Waar in onderzocht word,

*Of de Slaverny tegen den Christelyken Gods-
dienst stryde, of niet?*

HET EERSTE HOOFDSTUK.

*Beschryft de Slaverny, en stelt den staat van het ver-
schil voor.*

§. I.

ewyl men onder de Geleerden zyne toe-
stemming geeft aan het gezegde van het
Hooft der Romeinsche Redenaars, in het
2de boek over de Pligten, in het 2de Hooft-
stuk: alle verhandeling, welke aangaande
eenige zaak wel word ondernomen, moet van
eene bepaling beginnen, op dat men versta,
wat het zy, waar over men spreke: zullen
wy ook op gelyke wys de Slaverny, waar over wy spreken
moeten, omschryven. Door dezelve verstaan wy niet eenige
vry-

vrywillige overeenkomst, waar door twee of meer perfoonen zig onderling verbinden, dat de een, om voedsel en 't geen verder tot zyn onderhoud nodig is, zal dienen, en de ander, het geeyfte hebbende toegestaan, hem zyn werk oplegge. Want die op deze wys dienstbaar is, moet, zo wy naauwkeurig spreken, geenzints een Slaaf genoemd worden, maar liever een knecht of dienaar, welken de Grieken *μισθωτόν* noemen. Maar wy zien hier op dien staat, in welken (gelyk de Slaverny van de Regts-geleerden beschreven word) iemand, tegen zynen dank, eenes anders gebied onderworpen word. Want dezen moet eygentlyk de naam van Slaaf of Lyfeygen gegeven worden. Men ziet de zaak, myns oordeels, volmaakt onderscheiden in de overgeblevene Spreuken van L. Ann. Seneca en P. Syrus in het 843. vers des druks van J. Gruterus.

*Schoon beide dienstbaar zyn, hun naam is dog verschillig:
Een Slaaf is 't tegen zin, een Dienaar is 't gewillig.*

§. 2. De staat van het verschil is derhalven eygentlyk deze: of het der Christenen geoorlofd zy, behoudens de Evangelische Vryheid, andere menschen, als hun eigen goed, te bezitten: zo dat, hoewel die menschen beoorlyk van de Leerstukken des Christelyken Godsdienstis belydenis doen, zy egter, zo veel het ligchaam aangaat, der Slavernye onderworpen zyn en blyven? Om dit te bewyzen, zullen wy de geheele stoffe, die te verhandelen staat, tot twee hoofddeelen brengen, waar van het eerste in 't gemeen den oorspronk der Slaverny zal onderzoeken, en derzelve byna by alle Volken aangenomen gebruik aantoonen, terwyl het volgende bewyzen zal, dat de Slaverny tegen het Christendom niet strydig zy.

T W E E D E H O O F D S T U K .

Spoort den alouden oorspronk der Slaverny na , en toont derzelver byna van alle Volken aangenomen gebruyk aan.

§. I.

Dat een iegelyk sterveling , naar het regt der Natuur , zig zelve eygen is , dat is , dat de gemeene staat der eerste menschen hun alle eene evenmatige Vryheid geschonken heeft , word met regt van de Geleerden buyten allen twyffel gestelt. De reden is , dat wy alle in oorspronk gelyk zyn. Want *gelyke dingen hebben gelyke , en dezelve dingen hebben dezelve betrekking : en daar dezelve betrekking is , is het zelve regt.* Hier uyt blykt , dat de netelige twistreden van Aristoteles , door welke hy in *het 1. Boek over den Volkstaat , in het 5. hoofst.* staande hield , dat in den staat der natuur zelve een onderscheid tusschen de menschen moest erkent worden , so dat de een vry , en de ander slaaf geboren wierd , of voor geen ernst , of voor een allerklaarst teken der hoogmoed van de Wysgeeren , die de Wandelende genoemt worden , in dit stuk moet gehouden worden.

§. II. Deze gedagten van Aristoteles hebben zelfs de overige Heidenen verworpen (hoewel zy in het naspeuren van den oorspronk der Slaverny in verscheidene gevoelens verdeelt zyn) en zyn de voorliggende fakkelt der waarheid meer of min naby gekomen. Want zy hebben geloofd , dat de Slaverny gesprooten was , of uyt onregtvaardige onderdrukking , of uyt een gevallige uytkomst der zaken , of eyndelyk uyt het Regt der Volkeren. L. Annæus Seneca zegt in *het laatste gedeelte zyns 31. Brief* , dat de naamen van Rooms Ridder , of Vrygelaten , of Slaaf , uyt hoogmoed , of uyt onderdrukking zyn voortgekomen. En Bizetus de uytlegger van Aristophanes , die (als hy *het 7. vers van de Plutus* , alwaar de Slaaf Cario klagende zegt ,

D

dat

dat het Lyfeygenschap door eene bovennatuurlyke wangunstige magt was ingevoerd, verklaart) dus spreekt: *Dez is de fortun* (welke de Heidenen zig verbeeldden, dat de wereldsche zaaken naar haar welgevallen beheerschte, zo dat by Horatius *in bet 4. Lierdicht zynes 1. boeks* gezegt word:

*D' op roof gezette Luk-Godin
Verboegt, en werpt ter neêr
Den armen mensch naar haaren zin,
Dien niemand gaat te keer.*

En meerder, in het volgende Gedigt) *want niet de natuur, maar de wet der Volkeren en een gevallen uytflag van zaken heeft den eenen mensch aan den anderen dienstbaar gemaakt. Dewyl, gelyk Armenopolus in de bepaling der Slaverny zegt, de Slaverny een instelling is van het regt der Volken, waar door iemand, buyten de wet der natuur, eens anderen gebied onderworpen word. Want de natuur heeft alle vry voortgebracht.*

§. III. Maar dewyl deze dingen ons niet zo zeer den eersten oorspronk der Slaverny, als wel derzelve aangenoomen gebruik en voortgank, benevens het verschil der staaten onder de menschen daar uit af te leiden, beschryven, word 'er myns oordeels met groot regt gevraagd, uyt wat oorzaak zo groote verandering der wereldsche zaaken is gesprooten, en wanneer dezelve is voorgevallen. Om kort te weezen, voegen wy ons, verscheidene gissingen van geleerde Mannen voorbygaande, by die, welke oordeelen, dat de Slaverny al aanstonds na den Zondvloed is in de Wereld gekomen, dewyl de Goddelyke Schryver Moses, die de aloude geschigten in een kort begrip vervat heeft, van dezelve reeds heeft gewag gemaakt Gen. 9: 25. Daar word dog aangewezen, dat Chams late nakomelingschap, op dat zy een teken van altoosdurende straf drage, om dat hy zynes Vaders naaktheid bespot hadde, deze elendigste staat onder zyne Broederen was opgelegd, dat hy zyn zoude *עבד עבדים לאחיו* een knecht der knechten zynen Broederen. Hierom heeft Alcimus Avitus, Bisschop van Vienne, van

van de Ouden een allerzoetst Uitlegger der Heilige Schriften gebynaamt, met een aaneengeschakelt Gedigt de Zondvloet beschryvende in het 3. boek vers 404. en vervolgens, dus opgezongen:

*Men had nog niemand met den naam van Slaaf betekent:
Natuur had geen verschil van heer en knegt gerekent.
De eerste gaf die smet, ten wel-verdienden loon,
D' Aarts Vader Noach aan zyn ver ontaarden zoon,
Den middelsten van drie, die, eer en pligt te gader
Vergetende, bespot de naaktheid van zyn' Vader,
Maar wierd zyn' Broederen gegeven tot een' knegt,
Waar uyt vervolgens sproot het juk en Slaven. regt:
Want wy zyn alle uit het zelve zaad gesproten,
Zo die gebied, als dient, zyn Vader Adams loten,
De zonde is oorzaak van de bittere Slaverny,
Door haar word ieder Slaaf, schoon van nature vry.*

§. IV. Welke dingen zo zynde, blykt het te gelyk, by wat gelegenheid het Lyfeygenschap in de wereld is doorgebroken: zo dat, het menschelyk geslagt van dag tot dag verergerende, de Slaverny niet alleen by de meeste Volken (zo niet alle) heeft stand gegreepen, maar ook aangenomen en vastgesteld is. Want de of voor geld gekogte, of uyt slavinnen geborene (welke *ingeborene des huyses* genoemd worden) of eindelyk in den oorlog gevangene, wierden slaven gemaakt, door eene stilzwygende toetemming, welke daarom het Regt der Volken genoemd word. Van de in den oorlog gevangenen getuigd dit met een ontwyffelbaare zetregel de Heilige Petrus, in zynen 2. Brief in het 2. hoofdst. vers 19. van wien iemand overwonnen is, dien is hy ook tot eenen dienstknegt gemaakt. En de Uitlegger van Aristophanes op de boven aangehaalde plaats 'er nog meerder byvoegende is van dezelve gedagten, zeggende: *De kunsternary der vyanden heeft het Lyfeygenschap uitgewonden. Want de wet of het regt des oorlogs wilde, dat de overwonnene de bezitting der overwinnaars wierden.* Hierom schynen de Grieken onder

de naamen, waar mede zy de Slaaven betekenden, opgetelt by Athenæus in *het 6. Boek bladz. 267. b. c* gebruikt te hebben het woord *Σκλας*, 't welk, volgens de opmerking van Ammonius, te kennen geeft, *die met geweld onderwerpen zyn*: zo dat de gevangene, niet anders als eigene goederen, werden aangemerkt.

§. V. Dit regt der Volken dan, als door eene gemeene toeflemming zynde vastgesteld, is het gebruik der Slaverny ook bekend geworden (op dat ik de Romeinen, boven alle volken overvloed van flaven bezittende, welker verscheide naamen en bezigheeden men doorgaans by de Regts-Geleerden vint opgetelt, en onder dezelve by Laur. Pignorius, met stilzwygen voorby ga) aan het Hebreuwfche Volk, uyt de Goddelyke Instelling en bevel, 't welk men vind *Levit. 25*. Hunne Slaaven waaren, of Israëliten, of Cananeërs. Van de eerste, als welke uit de zo even aangehaalde plaats ontwyffelbaar blykt, dat niet zo zeer Slaaven, als Huurlingen, geweest zyn, en derhalven zo behooren genoemd te worden, moeten wy hier niet handelen. Indien egter iemand de wys, waar op deze, hunne goederen verloren hebbende, ook eenige soort van Slaverny wierden gedwongen te ondergaan, begeert te weten, hy vervoege zig tot Joan Seldenus, die onder de grootste Mannen, welke Engeland door hunne Geleerdheid hebben vermaart gemaakt, te rekenen is, in *het 6. Boek over het regt der natuur en volken, in het 7. hoofdst.* Maar die uit de Cananiten en andere omleggende Volken Slaaven gemaakt waaren, wierden in den eigentlyksten zin en in de Hebreuwfche spraak genoemd עבדים Slaaven, of liever, door verdrukking *en ondergebragten*. Want dit betekent eigentlyk het Wortel-woord עבר by de Hebreen. Niets volmaakter, als dit denkbeeld, kan 'er tot onze zaak uitgevonden worden, gelyk de Wydvermaarde Heer Schultens, die onsterfelyke roem onzer eeuwe in de Oosterfche taalen, aanwyft in zyne uitlegging over *Job. 1: 3. bladz. 6.*

§. VI. Hier uit schynen mogelyk de Hebreen zelve iets hard in dit woord gevonden te hebben, waardoor het onderscheiden word van שכיר, *eenen huurling*, gelyk in vervolg van tyd

tyd de Joodsche Leermeefters, om hun Volk te vleyen, zig zelve en de hunnen, hoewel zy van de vyanden gevangen, en tot de allerveragrfte ftaat onder de menfchen vervallen waren, als aangecomene tot nat van het Gemeenebest, naar het verfchil der zeden en plaatfen, genoemd hebben: daar zy in tegendeel aan hunne eigentlyk gezegde Lyfeigenen eene zekere als inklevende Slaverny hebben toegefchreeven, welke, gelyk men leeft by den zo even genoemden J. Seldenus *over het Regt der Natuur en Volken, in het aangewezen boek, in het 19. hoofdt. bladz. 814. niet konde door cenige plegtigheid van woorden en daden, of door een brief van vrylating uitgewift worden, enz.*

§. VII. Hier quam by, dat *Levit. 25: 45, 46.* aan de Hebreen gelaten wierd, of zy deze hunne lyfeigenen in altoos duren- de Slaverny wilden houden, zo dat zy ook aan de nakome- lingen hunner heeren wierden onderworpen, en tot alle flaaf- fche werken verbonden, indien de Heer zig maar wagt- te, dat hy vertoornt zynde zynen Slaaf of Slavyn door flagen de leden niet te zeer quetfte. Want, als dit gefchiedde, moeft zodanig een Lyfeigene, volgens *Exod. 21: 26, 27.* al was het regen zynes Heeren zin, door de uitspraak des Regters, vry- gelaten worden.

§. VIII. Kortelyk dus onderzocht, en den Lezer voor ogen gefteit hebbende de opkomst der Slaverny, en den oorfpronk, waar uit zy in de gantsche Wereld is doorgebroken, ontdekt hebbende, komen wy eyndelyk, daar het in de ftoffe, die ons te verhandelen ftaat, het meeft op aankomt, tot het bewys dat de Slaverny tegen de Euangelifche Vryheid geenzins ftry- dig is.

HET DERDE HOOFDSTUK.

*Bewyft, dat het Lyfeygenfchap niet ftryde tegen het
Chriftendom.*

§. I.

Het is te bekend, om in twyffel getrokken te worden, dat 'er zeer veele menfchen in Nederland zig zelven en anderen, in hunne onderlinge zamenfpraaken, willen wys maken, dat de Vryheid des Euangeliums op generley wys met de eigentlyk zo genoemde Slaverny beftaan kan. Want men ftelt vast, dat in onzen tyd, de Godsdienst, niet alleen met eene zuivere ziel (welke uit het geestelyk beginsel, waar in zy leeft, zig des Duivels heerfchappy niet laat onderwerpen) maar ook met een vry ligchaam nootzakelyk moet waargenomen worden. Maar deze gedagte (om de waarheid te zeggen) indien zy niet regt uit derwaards gaat, kan ten minften enigzins gebragt worden tot de gevoelens en verzierzelen der Geestdryvers, door welke zy, met eenen ydelen waan vervult, beweren, dat alle Regering uit de Christen wereld moest worden weggenoomen, niet anders konden, als voorgeeven, dat de Slaverny tegen het Chriftendom ftreed. Deze verkeerde en dwaze inbeelding zoude noit de gemoederen van onze Tegenftanders hebben ingenoomen, indien zy zig niet, ik weet niet welke verkeerde bevattingen, aangaande de natuur der Huishouding van het Nieuw Verbond, vormden: indien zy in de aloude gewoonten der Christenen niet onbedreven: indien zy eindelyk des oorfpronks der aloude wetten en instellingen van hunne Landen niet onkundig waaren.

§. II. En wat den aart der Huishouding des Nieuwen Verbonds betreft, deze meenen zy, dat niet minder eene lichaamelyke, als Geestelyke Vryheid den Gelovigen toezegt:

zo dat nu, de Oude Huishouding met eene Nieuwe verwisselt zynde de Slaverny, welke (gelyk wy te vooren gezien hebben) onder het Oud Verbond heerste, in onze dagen, te gelyk met de overige afgeschafte plegtigheden der wet van Moses, verbannen zy. Al het welk zy onder andere meenen gelcert te worden in deze plaatsen der Heilige Schrift. *2 Cor. 3: 17 Gal. 5: 1. 1 Cor. 7: 23. Joan 8: 32.*

§. III. Uit de zeeden en gewoonten hunner Landschappen meenen zy ook grond tot hun gevoelen te vinden: om dat in de Nederlanden de Slaverny onbekent is, dewyl men hier niemand daar toe noodzaken kan: ja zelfs, dat ider Slaaf, die van elders herwaarts gebragt word, zo ras hy onder de Nederlanders woont, en nog veel meer, indien hy behoorlyk den Christelyken Godsdienst omhelst, als met eene itilzwygende toestemming zyne lichamelyke vryheid verkrygt, en niet langer naar zynes Heeren goeddunken kan gebruikt worden.

§. IV. Maar, hoewel deze redenen iemand schoon kunnen voorkomen, egter zal men dezelve wel overwegende gemakelyk bevinden, dat zy van kragt ontbloomt zyn. Wy erkennen gewillig, dat de Huishouding des Nieuwen Verbonds den Mensch, die door Gods bysondere genade daar aan deelagtig zyn of worden, vryheid geeft. Maar hoedanige moet men verstaan? Eene geestelyke met eene ligchaamelyke Vryheid? Geen zins. Maar eene geestelyke alleen, welke van der gelovigen Schouders het ondragelyk juk der oude plegtigheden, 't welk volgens het getuigenis van Paulus *Hebr. 12: 20.* en van Petrus *Hand. 15: 10.* hunne Vaders niet konden dragen, afneemt, en dezelve vrymaakt, om het zagt juk van Christus op zig te neemen.

§. V. Dat de zaak niet anders, maar op deze wys, moet verstaan worden, leeren zo de veelvuldige plaatsen in het Nieuw Verbond, waar van eene of twee aan te tekenen genoeg zy, *Ephes. 6: 5.* *1 Timoth. 6: 1.* als ook die zelve getuigenissen, uit welke de Tegenstanders hunne bewyzen tegen ons, §. 2. aangehaalt, opmaken, doende dus der Weder-

stre-

streveren pylon op hunne eigene hoofden nedervallen. Niemand der stoffe kundig zal ontkennen, dat ik my binnen de paalen van dit Geschrift gehouden hebbe, indien ik dit in eene korte uitlegging der aangehaalde plaatsen toone.

§. VI. Zeker ten opzichte van 2 Cor. 3: 17. *waar de Geest des Heeren is, aldaar is vryheid*: het is ten vollen openbaar, uit het verband van dit vers met de voorgaande, bysonder met het 6. 7. en 13., dat de Vryheid, daar hier van gewaagt word, gestelt word tegen het juk der Mosaïsche dienstbaarheid onder de wet, waar door het grootste deel der Israëlitén, met ontallyke plegtigheden bezwaart, dagelyks door het overtreedén der wet de schuld vermeerderde. Nu is, volgens den zetsregel van onzen Hemelschen en Onfeilbaren Leermeeſter *Joan. 8: 34* (waar van wy hier na breder zullen moeten spreken) *een iegelyk, die de zonden doet, een dienstknecht der zonde*. Van deze dienstbaarheid was twederley blyk. Eerst, dat de Israëlitén, na de begaane afgodery met het gulden kalf, door vrees niet durfden tot Mofes, die hun Gods beveelen zoude overhandreiken, naderen, wanneer zyn aangezigt door eenen Goddelyken glans bestraalt ſchitterde: waar door zy zig onwaardig agteden, de allerblykendſte heerlykheid van God zelve te aanschouwen. Het tweede kenteken was, dat de Apostel Paulus *Hebr. 2: 15.* (over welke plaats men Gregorius Raphelius nazie) van de meelte Israëlitén ſchyn te getuigen, dat zy *met vreeze des doods door al hun leeven der Dienstbaarheid onderworpen waren*. Want het gemeen zeggen is eene onwedersprekelyke waerheid:

*Na dat de ziel bewuſt is van haar eygen daaden,
Is zy door hoop getrooſt, of met de vrees belaaden.*

En dit niet alleen, maar zy wierden ook eenen allerzwaarſten vloek onderworpen, indien zy der geheele wet van Mofes de verſchuldigde gehoorſaamheid niet bewezen. En hoe groot een regt om te gebieden de Opvolgers van Mofes uit dezen kalverdiens, waar mede de Israëlitén Gods verbond hadden overtredén als Adam, verkregen hebben, kan zelfs daar uyt worden

den opgemaakt, dat de Schriftgelèerden en Phariseën zware lasten en moeilyk om te dragen, der menschen schouderen opleidden, hoewel zy dezelve met hunnen vinger niet aanroerden. Dit zeer magtig en uitgestrekt gebied der voorschrevene wet, en deze Slaafsche vrees der Israëlitén toont onze Apostel, dat, nu de Nieuwe Huishouding de plaats der Oude innam, ophield: zo dat de zonde niet langer, volgens het voorschrift der wet, heerste over de waare Gelovigen, zo veele 'er van Christus tot het verstaan van den regten en innigen zin der wet, met het wegneemen der schaduwen, gebragt waren: gelyk wy leezen *Rom. 6: 14.* Daar zy in tegendeel vereert waren met de vryheid der heerlykheid der Kinderen Gods, waar van een allerklaarst merk in dit ons Hoofdstuk gegeven word: zo dat het hun zelfs in dit leven wierd toegestaan, des Heeren Heerlykheid, als in eenen spiegel, met ongedekten aangezigte te aanschouwen. De hoofdzake onzer Uitlegging dan is deze, dat wy met *onzen Hoog-Eerwaarden Voorzitter*, en welke Vermaerde Mannen 'er meer zyn mogen, het daar voor houden, dat Paulus hier ter plaatse den letterlyken zin der Wet van Moses, onder den naam *der letter*, onderscheid van den verborgen, als welke hy by uitnemendheid *den geest* noemt, en die byzonder tot de tyden des Euangeliums bewaart was. Waar uit volgt, dat 'er niet het minst in dit geheel Hoofddeel van de lichamelijke Vryheid uit de grondvesten der Euangelische vryheid af te leiden, gesproken word, maar alleen van eene Geestelyke.

§. VII. Dezelve geestelyke Vryheid, waar van wy zo even gesproken hebben, vereist de plaats *Gal. 5: 1. Staat dan in de vryheid, met welke ons Christus vry gemaakt heeft, ende wort niet wederom met bet jok der dienstbaarheid bevangen.* Want de allerzekerste Uitlegger der Heilige Bladeren, Paulus, in het evenvoorgaande 4. Hoofdst. *vers 22.* gesproken hebbende van de twee zoonen van Abraham, welker eenen, uit eene dienstbaare Vrouw gebooren, de dienstbaarheid, edog den anderen, uit de vrye gelproten, de Vryheid aankleefde, zegt in het 24. *vers*, dat dit *dingen zyn, die andere beduidingen hebben.* Waar mede hy met nadruk als te vooren waarlehuwt, dat hy in de volgende redeneering door de dienstbaarheid de uiterlyke onderhouding

der wet van Mozes, onder den naam van het verbond op Sinai van deszelfs voornaamste deel voorgesteld, maar door de *Vryheid* de Huishouding des Nicuwen Verbonds, van alle die plegtigheden bevryt, zoude verstaan. Hy wekt de Galatiërs op, in dit ons vers, om op dit onderscheid wel agt te slaan: op dat zy zig het Sinaitisch juk van den Joodsgezinden (als welke op de noodzakelykheid der besnydenis *inzonderheid* aandongen) niet zouden laten opleggen.

§. VIII. De derde plaats, genomen uit 1 *Corinth.* 7: 23. *Gy zyt dier gekogt, en word geen dienstknechten der menschen,* word wel zo ligt niet beantwoort. Indien zy egter naarstig overwogen, en by het in haar uit alle de omstandigheden der zaaken en de zamenhang van Paulus woorden doorschynend ligt beschouwt word, zal dezelve niet voor der Tegenstreveren, maar voor ons gevoelen ten allerklaarsten stryden. Want daar is niemand, die niet bemerkt, dat hier word te kennen gegeven, dat 'er geschil onder de Corenthiërs was, of de eigentlyk gezegde Slaverny met de Christelyke Vryheid wel bestaan konde: zo dat toen het zelve vraagstuk, waar over wy nu handelen, onderzocht zy. Dit geschil, 't welk heviger was, als het behoorde, hebben de Corinthiërs, met hunne overige twyffeligen, aan Paulus, door eene Brief, te beslissen gegeven. Deze hun zullende beantwoorden, wil in het 20. *vers*, dat men als eenen algemeenen regel zal vast houden, dat de Léer des Euangeliums het verschil der staaten geenzins wegneemt. Waar uyt hy *vers* 21. afleid, dat zo een Slaaf Christen wierd, hy met zynen staat moest te vreden zyn, zo egter, dat, indien hy konde op eene eerlyke wys (dat is met toetemming van zynen Heer) vry worden, hy de Vryheid boven de Slaverny behoorde te agten. Ondertusschen verklaert hy evenwel in het 22. *vers*, dat de uysterlyke of personeele vryheid tot den Godsdienst niet noodzakelyk vereist word. Dit dog betekent de verwonderlyke omkeering der zaaken, waar door hy, die *dienstbaar* zynde geroepen was, een *vrygelaten des Heeren* wierd, en, van de andere zyde, die *vry* geroepen was, een *dienstknecht van Christus* wierd. Hier uyt besluyt hy in ons vers, dat een ieder, hy zy *dienstbaar*, of *vry*, moest erkennen, dat hy door
het

het dierbaar bloed van Christus gekogt was. Hy moest zig derhalven wagten, dat hy zig zelven niet weder tot eenen Slaafschcn dienst (a) by de Heydenen overgaf, volgens de verfoeylyke gewoonte van dien tyd, in welken zig veele aan de Meesters der Scherm-schoolen verkogten, om met de wilde dieren, of zwaard-vegters, te stryden: (b) gelyk de onvermoeyelyke Lezer der Oude Schryveren, Claudius Salmasius, in zyn Antwoord aan Milton *Bladz. 21. b.* waarnceemt. Het blykt derhalven ten vollen, dat onze Tegensprekers ook in deze plaats geen steunfel voor hun gevoelen zullen vinden. Ja! dit antwoord van Paulus aan de Corinthiers is voor ons zo klaar en zo gewigtig, dat het den Wederstrevers alle middel beneemt, om zig tegen ons te stellen, en te zeggen, dat de Slaverny in de Ecuwe der Apostelen zo lang verdragen wierd, tot zy eyn-delyk, terwyl het ligt des Euangeliums dagelyks toenam, en het Genoodschap der Ghristenen valter en zekerder gegrond wierd, geheel onder de zelve zoude ophouden. Want, indien men dit moest stellen, wie dog ziet niet, dat de Apostel, by zo eene bequaame gelegenheid, ook van de duurzaamheid der Slaverny moest gehandelt hebben? Maar, dewyl hier van niets gewaagt word, zien wy overtuigend, dat ons gevoelen hier door als met eene nieuwe verschanfing word omgeeven.

§. IX. Eindelyk is de laatste plaats nog te overweegen, *Joann. 8: 32. Ende gy zult de waarheid verstaan, ende de waarheid zal u vrymaken.* In dit zeggen van onzen Heiland tot de Jooden, schynt, in den eersten opslag, eene groote bescherming voor de ons tegengestelde gedagten te zyn. Inzonderheid, zo men zig te binnen brengt, dat bereids door de Geoeffendste Mannen in de Gricksche Taal is opgemerkt, dat het woord *ἐλευθερίαν*, in eene zeer gewoone betekenis, by de be-
ste

(a) Men zie over deze plaats Jo. Christoph. Wolfius in het 2. deel zyner Taal- en-Oordeel-kundige Aantekeningen.

(b) Zie Jo. Christoph. Wolfius op de aangehaalde plaats.

ste Griekſche Schryvers, gebruikt word in de verloffing der Slaaven, waer door zy vry, of vrygelaten wierden: gelyk boven anderen te zien is uit het Treufel van Euripides, de Heracliden genoemt, daar zekere Vrouw, haaren Slaaf de Vryheid belovende, dus ſprekende word ingevoerd, in het 788. vers.

*Ter goeder uur' heeft u deez' dag tot my gedreven.
Want deze boodſchap zal u beden vryheid geven.*

Hierom word *Σκλος* geſtelt tegen *Ιλευθερος* in de 1. Socratiſche Zamenſpraak van *Aſchines* bladz. 4 aan het einde, in de vingaaf van *Petrus Horreus*. De Tegenſpreekers krygen meerdere hoop, om dat, uit het antwoord van de Jooden, op het gezegde van *Christus* gegeven, hun ſchynt te moeten worden opgemaakt, dat *Christus* door de Vryheid, geene geestelyke, maar eene ligchaamelyk verstaan heeft. Zeker de Jooden antwoorden den Heiland, op eene vergramde wys, in het 33. vers: *Wy zyn Abrahams zaad, ende en hebben noit iemand gedi-nt: hoe zegt gy dan, gy zult vry worden?* Waar uit *Jo. Selenus* over deze plaats, die wy dadelyk zullen verklaren, eentyds giſte, ontkennen zy hier, *uyt het onderwys hunner oude Leermeeſters, niet alleen, dat zy die innerlyke Slaverny oit waren dienſbaar geweest? niet die andere, of uiterlyke (van welk tweevouwig onderscheid van de Slaverny onder de Joden wy boven geſproken hebben) welke zy in een volk, dat, of door overwinning, of by overgaaf, t' onder gebragt was, altoos erkent hebben:* in het 6. Boek over het Regt der Natuur en Volkeren, in het 19. hoofdt.

§. X. Maar dewyl aan niemand, die de Waarheid zoekt, onbekent is, dat een iegelyk de Beste Uitlegger van zyne eigene woorden is, laat ons het volgende vers geen de minſte twyffel overig, of de Jooden hebben, 't zy uit quaadaardigheid, en daar uit geſprotene verdraying, of uit onkunde (hoddange in *Nicodemus* zelfs, de Wedergeboorte in eenen vleeschelyken zin opvattende, plaats had) dewyl hunne innerlyke gedagten, in dezen tyd, meer op vleeschelyke, als op geestelyke

Iyke dingen, ingelspannen waren, Christus zeggen qualyk uitgelegt. Want hy stelt in het helder daglyt, wat hy door de Vryheid wilde verstaan hebben, namelyk, de vrymaking van de zonde, dewyl door de zonde de Duivel over alle, die tot Christus den Zaligmaker in een waar geloof nog geen toevlugt genomen hebben, heerlt: zo dat hy, die aan de zonde, dat is, aan de wellusten en begeerlykheden is overgegeven, by uitnemenheid, een Slaaf der zonde genoemd word. Dat, niet alleen uit zeer veele getuigenissen der Heili e Schrift, maar ook uit de overeenkomst der Grieksche Kerkvaderen, ja der Heidenen zelve, bevestigt, en in 't breede aantoot J. Casp. Suicerus in het 1. deel der Kerkelyke Schatkamer *onder het woord ἀκλειών n°. 2. bladz. 956.* Men zie ook Joach Kühnius, in de aantekeningen op *de verscheidene geschiedenissen van Ælianus, in het 14. hoofdst. des 2. Boeks, Bladz 94.* van den druk van Joh. Henricus Lederlinus.

§. XI. Wy onderscheiden derhalven de Slaverny des gewetens en der zonde, van eene burgerlyke Slaverny; het regt des Hemels van eene aardsche Regtbank; en eyndelyk eene Geestelyke Vryheid van eene ligchaamelyke: zo dat Christus hier van het regt des hemels, en van de geestelyke Slaverny des gewetens spreekt, uit welke wy onder het Nieuw Verbond verlost worden: gelyk dit onderscheid wel gemaakt word van Joh. Crocius over het 1 gedeelte des 6 hoofddeels van den 1. Brief aan Timotheus, bladz. 181, in de 1. afdeling der lessen over het verschil der staaten. En waar in de Christelyke Vryheid, onder het Nieuw Testament, bestaat, toont Henricus Morus van Cantelberg, *in zyne Godg leerde Werken in het 9. Boek aan het 7. Hoofdstuk, bladz. 393, 394. §. 8 9. 10.* Namelyk, de Gelovigen worden 1. vrygemaakt van de lastige en wyd uitgestrekte bezwaarnissen der plegtigheden: zo dat wy niet langer in de bygelovige strikken van overtollige waarnemingen zyn ingewikkelt, welke zeker zodanige zyn, dat zy geenzins, uit haare natuur, tot het voortzetten van het geestelyk leven, of het uitbreiden van Christus Koningryk op de aarde, dienen. 2. De Gelovigen worden ook vrygemaakt van

de zonden, dat is, van de hoogmoed, nyd, haat, toorn, spyt, gierigheid, en alle begeerlykheid: zo dat deze vryheid ons leid tot de Regtvaardigheid, welke niet kan nalaten eene kragtige overtuiging der Waarheid te vooronderstellen. Hierom schynt het my toe, dat ik niet qualyk gegift heb, dat Christus, onze Hemelsche Leeraar, te dezer plaatse, door de spreekwys, *de waarheid zal u vrymaken*, niet anders verstaan heeft, als dat de Gelovigen, door de Waarheid, in Godts Woord, zouden geheiligt worden, gelyk aangewezen word Joan. 17: 17. Die door eene breedere uitlegging, aangaande den aart en de deelen van deze Christelyke Vryheid, wil onderrigt worden, leze Jo. Calvinus in het 3. boek zynner onderwyzingen in het 9. hoofdst.

§. XII. Indien egter iemand aan deze oplossingen zyne toestemming niet wil geven, hy doorleze den korten Brief van Paulus aan Philemon, en hy zal met my bekennen, *dat, men, daar duidelyke blyken by der hand zyn, geen woorden nodig heeft.* Want uit dezen Brief blykt middigklar, dat de Slaaf Onesimus, die van zynen Heer Philemon heymelyk naar Romem gevlugt, en aldaar door Paulus in de Gronden der Euangelieleer onderweezen was, daarna zynen eigenen Heere is wedergezonden, die (gelyk uit het gantsche beloop van den Brief te zien is) op het allerbeleefft verzogt word, dat hy dezen wederkomende Onesimus, niet met slagen, volgens zyn regt, maar met eene broederlyke liefde, wegens de gemeenschap des Geloofs (waar door Onesimus, in het vervolg, bequamer tot het waarnemen van zynen dienst, als te voren, wezen zoude) ontfange. Waar uit ten allerklarsten word opgemaakt, het geen wy wilden aantoonen, dat namelyk de natuur der Huishouding van het Nieuw Verbond, niet noodzakelyk, om God te dienen, een uiterlyke, maar alleen eene geestelyke Vryheid vereist: zo dat door den Christen Godsdienst het onderscheid der staaten geensins moet worden weggenomen. Waardig hier over gelesen te worden, zyn de woorden, welke de wydberoemde Hugo Grotius, wiens nagedagtenis eene blinkende ster is in de Geleerde Wereld, over het laatste gedeelte van het 15. vers dezes

dezes Briefs heeft aangetekent, als mede de vermaarde Paulus Voet over het 1. boek der *Inftituten* het 3. opfchrift. n°. 4.

§. XIII. Die zig tegen dit ontwyffelbaar bewys der Waarheid, het welk wy (indien ik my niet bedriege) uit den aart des Euangeliums gehaalt hebben, nog hardnekkig zoude willen aankanten, moet daar door noodzakelyk in de uiterfte, en niet uit den weg te ruimene moeylykheden vervallen. Want het is den eerftbeginnenden zelfs bekend, dat in het Euangelium zelfs, het geestelyk Koningryk van God, met eene spreekwys genomen van de Koningryken, Koningen, en Heeren dezer wereld, dikwyls zo word beschreven, dat de eenige en getrouwe Herder onzer zielen, Christus Jezus, gehouden word voor den Koning en luyterrykften Heere van dit Koningryk, die, met veele dienaaren ouringt, de wetten aan zyne Onderdanen geeft. Deze worden, dewyl hy hen met zyn eigen bloed verlost heeft, vermaant, altoos indagtig te zyn, dat zy diere gekogt zyn, om zo God in ligchaam en ziel te verheerlyken: wordende dus eene toespeeling gemaakt op het regt, 't welk de Heeren van ouds over hunne flaven, welke zy voor hun geld gekogt hadden, bezaaten. Op wat wyze zullen nu deze en diergelyke uitdrukkingen, in eenen goeden zin, naar haare kragt, verftaan en uitgelegt worden, indien men met onze Tegenftanders stelde, dat de naam en het gebruik der Slaverny, op zig zelfs beschout, tegen den aart der Huishouding van het Nieuw Verbond zo ftrydig is, dat het geenen Christen vryftaat, eenen Slaaf, die ook Christen is, te bezitten? Zullen dan alle deze spreekwyzen ontleent zyn van eene ongeoorloofde en den Christenen verbodene zaak? Daar en boven, hoe groote deur zoude 'er geopent worden voor het bedrog en onregt? Want gelyk alle menschen zo kunnen ook de Slaaven valschelyk den naam van Christen voorwenden. Dit zouden zy te ligter doen, indien de loon van zo groot een schelmstuk de Vryheid was. Waar uit volgen zoude, dat de Heeren, door deze list meermalen bedrogen, van hun regt zodanig zouden berooft worden, dat veele, op hun eigen voordeel voornaamelyk gestelt, van alle zorg om de Slaven te bekeeren zouden afzien, en zig veel eerder daar

tegen

tegen kanten. Het welk wy allen begrypen, zeer verre vanden wens en begeerte der Godvrugtigen af te wyken.

§. XIV. Die op dit alles, 't welk wy, van de 4. §. van dit Hoofdstuk tot hier toe, hebben bygebragt, met het afleggen van alle vooroordeel gelet heeft, zal my van zelfstoestemmen, dat certyds bedriegelyk aan de Christelyke Wereld is opgedrongen een Onderzoeksfchrift, onder dezen naam: *Over de wrylating der Turksche Slaaven in hunnen doop ingewikkelt.* Deze heeft de zeer Beroemde Christianus Thomafius in zyne *verscheidene Geschiedkundige Wysgerige en Regtsgeleerde Verschildstukken in de 8 vraag* met regt het momtuig afgerukt en verworpen.

§. XV. Maar om eindelyk dit bewys voor ons gevoelen, genomen van den aart der Huishouding van het Nieuw Verbond, te eindigen, zal ik besluiten met de woorden van den Eerwaarden Jo. Calvinus, in welke die ernstige en Godvrugtige Man, en beroemd Lid onder de eerste Voorzitters der Christelyke Waarheid, de gedagten van onze Tegenspreekers, al in zynen tyd, opentlyk wederlegt heeft, als hy, in het 4. Boek zynner *Onderwyzingen aan het 20. Hoofdst.* over de Burgerlyke Regeering, op het einde der 1. afdeling, zegt: *Maar die onderscheid weet te maaken, tusschen ziel en lichaam, tusschen dit tegenwoordig vergankelyk en het toekomend eeuwige leven, zal ligt begrypen, dat het geestelyk Ryk van Christus, en de Burgerlyke ordening veel van elkander verschillen.* Dewyl het dan eene ydelheid der Jooden is, het Ryk van den Messias in deze Wereld te zoeken en te beperken: laat ons liever overwegende, gelyk de Schrift ons duydelyk leert, dat het eene geestelyke vrugt is, welke eene weldaad van Christus zynde, ons deze geheele Vryheid in hem belooft en aanbied, dezelve binnen haare palen houden. Want waarom zegt dezelve Apostel, die beveelt, dat wy staan zouden, en het juk der dienstbaarheid niet meer onderworpen worden, op eene andere plaats, dat de dienstknechten zig over hunnen staat niet moeten bekommeren: als om dat de Geestelyke Vryheid met de Burgerlyke Slaverny zeer wel bestaan kan? In dezen zin moeten ook opgenomen worden deze gezegdens van den zelve Apostel, in het Koningryke Gods is nog Jood, nog Grick, nog man of vrou, dienstbaar of vry. *Wederom,*
waar

waar in niet en is Griek ende Jode, besnydenisse ende voorbuid, Barbaar ende Scytba, diensbare ende vrye: maar Christus is alles ende in allen. Waar mede hy te kennen geeft, dat het evenveel is, in wat staat onder de menschen, en volgens de wetten van welk Volk men leewe, dewyl hier in het Ryk van Christus geensins gelegen is.

§. XVI. Gelukkiglyk aldus de eerste slagorden der Tegenstanders overwonnen hebbende, moeten wy ook op de tweede aanvallen. Zy beweren namelyk, dat men, door het toestemmen van onze stelling, zonder reden afwykt van eene te gelyk aloude en aangenomene gewoonte der oude Christenen, by welke de vrylating der Slaven als een teken van uitnemende Godvrugt geprefen wierd. Byzonder op den Paasdag, wanneer zy de gedagtenisse der Heerlyke Verryssenis onzes Zaligmakers vierden: zo dat men by Gregorius den Nyssener, die in het jaar 370. bloeide, leze: *Op dezen dag worden de gebondene losgelaten; den schuldenaar quyt gescholden; de Slaaf door eene goede en vriendelyke uitspraak der Kerke vrygelaten.* Hier uit meenen nu onze Wederspreekers te moeten besluiten, dat de Oude Christenen in dien tyd oordeelden, en als met de daad zelve bewezen, dat de personele Slaverny en de Christelyke Vryheid onderling streden. Om op deze bewysreden, zo ras het mogelyk is, te antwoorden, begeer ik, dat men voor eenen vasten grondslag houde, dat het vraagstuk, waar over wy nu handelen, niet is, of deze zaak zy voorgevallen, maar of dezelve met regt geschied zy: zo dat wy niet onderzoeken, wat de oude Christenen, uit een byzonder, en altoos te prylen teken van goedertierenheid en zagtmoedigheid, gedaan hebben, maar alleen, wat zy, wegens de Christelyke Vryheid, noodzaaklyk hebben moeten doen; en wat verpligting daar uit op alle Christenen, in alle tyden, gedurig en naartig waar te nemen, ligt. En dewyl onze Tegenstanders de vrylating der Slaven tot het laatste brengen, zullen wy met weinige moeten zien, door wien, op welken tyd, en by hoedanige gelegenheid, dit foort van vrylating ouder de Christenen zy ingestelt; als mede hoe ver het dezelve heeft verbonden: op dat daar uit blyke, hoe qualyk men tegen onze stelling uit deze gewoonte redeneere.

§. XVII. Dat de uitvinder van de vrylating der Slaven in de Kerk Constantinus de Grootte geweest is, getuigen de Schryvers der Kerkelyke Geschiedenissen. Zo zegt Sozomenus in het 1. Boek aan het 9. Hoofdst. *Dewyl ik dit verhaal heb aangevangen, dunkt het my der moeite waardig, ook die wetten hier te vermelden, welke ter nuttigheid der gene, welken de Vryheid in de Kerken gegeven is, zyn ingesteld. Want dewyl, ten deele wegens de naaukeurige waarneming van zommige wetten, ten deele wegens de bezitters, die bunne Slaven onwillig hadden vrygelaten, daar zeer groote zwaarigheid was in het verkrygen van de voornaamste soort der Vryheid, welke de Romeinen noemden met het Burger-schap vereert te worden: heeft hy drie wetten gegeven, bevelende, dat alle, die, in de Kerken, by getuigenis der Priesters, waren vrygelaten, in de Roomsche Burgery zouden aangenomen worden. In onzen tyd zelve zyn 'er nog klare bewysen van deze Godvrugtige instelling overig: want men heeft nog de gewoonte, die door hem ge-gewene wetten aan het hoofd der brieven van vrylating te stellen. Deze zyn de wetten van Constantinus ingesteld: die alle zorg en gedagte tot het vereeren van den Christelyken Godsdienst heeft aangewend. En by Nicephorus Callistus in het 46. Hoofdst. des 7. Boeks, leest men van hem deze woorden. Hy heeft ook aan de Kerk door eene ge-gewene wet de Vryheid toegestaan, en dat de vrygelatene, by getuigenis der Priesters, onder de Roomsche Burgers zouden worden aangestreeven. Al het welk nog deze tyd zelfs, die gewoonte door een lange reeks van jaaren de overhand hebbende, bevestigt. Met grooten yver heeft by dusdanige wetten ingevoerd, en met zyne daden zelfs den Godsdienst naarstig bevordert.*

Met dezen stemt eindelyk overeen de Kerkelyke Geschiede-nis, welke de Driedelige genoemd word, in het 1. Boek. Hoofdst. 9. *Dewyl, wgens de naaukeurigheid der Wetten, de bezitters zelve tegen bunnen dank moeite hadden aangaande het geven van de hoogste trap van Vryheid, welke het Burgerregt van Rome genoeemt word, heeft hy drie wetten gegeven, bevelende door eene God-vrugtige uitvinding, dat alle vrygelatene in de Kerken, by getuige-nis der Priesters, het Roomsche Burgerregt zouden genieten, waar van tot beden toe nog een kenteken overig is. Want het was de ge-*

woon

woonte de wetten aangaande de Vryheid in de vrylatings-brieven voor aan te stellen. Dit deed Constantinus uit zagt, om in alles den Gotsdienst te vereeren. Dit word ook bevestigd in de 1. en 2. Wet van den Codex, aangaande die, welke in de Kerk vrygelaten worden. De eerste Wet dog luid dus. Men heeft al voor lang goedgevonden, dat in de Catholyke Kerk de Heeren hunnen Slaven zouden kunnen Vryheid geven, indien zy dit in het gezigt des Volks, en in tegenwoordigheid van de Priesters der Christenen, doen: zo dat, ter gebeugenisse van de zaak, 'er eenig geschrift tusschen beiden kome, 't geen zy als getuigen tekenen. Derhalven kunt gylieden ook de Vryheid met regt geven, of zulks nalaten, op wat wyze het eenen iegelyk van ulieden behage, indien 'er maar een klaar getuigenis van ulieder voornemen bykome. De volgende Wet zegt: Die zynen welverdienenden Slaven, in den schoot der Kerke, met een Godvruchtig oogmerk, Vryheid gegeven hebben, moeten gehouden worden, zulks met het zelve regt gedaan te hebben, als men gewoon is het Roomsche Burgerchap, na het waarnemen der plegtigheden, te geven. Maar dit heeft ons alleen goedgeragt, aangaande de genen, die onder het oog der Priesteren hunne Slaven zullen hebben vrygelaten, toe te staan: enz. Het is wel waar, dat in de 1. Wet deze woorden, Men heeft al voor lang goedgevonden, schynen van de boven aangehaalde Schryvers te verschillen, en te beletten, dat wy Constantinus voor den eersten Insteller der vrylating in de Kerk zouden houden. Edog ik bemerk, dat onder de voornaamste Regtsgeleerden, die hun verstand in het uitleggen van deze woorden hebben geoefent, dit verschil en deze zwaarigheid op twederley wys word weggenomen, dewyl zy waarnemen, dat Constantinus voor het geven van die twee Wetten, over deze zaak geraadpleegt zynde, of door een brief geantwoord heeft, dat dit geoorloft was, of dat hy drie Wetten daar over heeft gegeven, gelyk wy zo even uit Sozomenus gehoort hebben. Waar uit zy besluiten, dat de eerste dezer Wetten door de lankheid des tyds vermist is. Hoe het ook zy, dit is, zo veel ik weet, ten vollen zeker, dat niemand, voor de tyden der bekering van Constantinus, uit het Heidendom, tot het waar Geloof, van deze instelling en gewoonte gewaagt, maar dat deze soort

van vrylating eerst, tusfchen het jaar 312. en 316. na Christus geboorte, heeft stand gegrepen. Weshalven ik met regt den wederftrevers afvraag, waarom na zo grooten tuffchentyd, van de Eeuw der Apostelen en eerste Christenen, in welke buiten twyffel de Godvrugt en weldadigheid niet minder was, deze gewoonte eerst is ingevoerd? Is het, om dat, in dien eerften tyd, de aangenaamheid en vrugt der Christelyke Vryheid niet begrepen wierd? of om dat 'er toen in den schoot der Kerke geen Slaven waren? Die een van beiden stelde, zoude niet alleen zyne eigene onwetenheid ten toon stellen, maar ook tegen de bekendste waarheden, van ons te voren bewezen, zonder vrugt aandruiffchen.

§. XVIII. Indien iemand de gelegenheid, by welke Constantinus deze foort van vrylating in de Kerk geboden heeft, uit de aangehaalde Schryvers van naby beschouwt, zal hy bemerken, dat dezelye door de Kerkelyke niet zo zeer is aangefpreken, om de Euangelifche Vryheid te beschermen, als wel om hun eigen gezag zelfs in wereldlyke zaken te bevorderen. Wanneer nameelyk de vervolgers der Christenen, ten deele be-
toomt, ten deele door de dood weggerukt zynde, de Kerk een aangenamer gedaante en te gelyk eene lieflyke vrede van alle kanten verkreeg, heeft het dien Keifer, uit liefde en agting voor de Belyders van den Godsdienst behaagt, dat het regt van vrylating ('t welk de Christenen, zo wel als andere Volken, daar zy dog zagtmoediger als de Heidenen moesten zyn, volgens de welvoegelykheid moesten hebben) by de Bifchoppen zoude zyn: als welker stem, die men stelde gewiffen en magtiger te zyn, als die der wereldlyke Regters, meer geloove waardig was. Dewyl Constantinus had aangemerkt, op dat ik de woorden van Sozomenus gebruike, dat door de naaukeurige waarneming van sommige wetten groote moeilykheid was in het verkrygen van de voornaamste foort van vryheid. Want gedurende de opfchryving der Roomsche Burgeren, welke door de vrylating in de Kerk vervangen is, en daarom van voornaame Regtsgeleerden in de tweede wet, door *het waarnemen der plegtigheden* verstaan word, was het de ge-
woon-

woonte te Romen, dat de Slaven, die, op het bevel hunner Heeren, hunnen naam onder de Roomsche Burgers opgaven, de Vryheid verkregen.

§. XIX. Deze wetten van Constantinus hebben geenzins een ider Christen verplicht, om alle zyne Slaven, het zy Heidenen, het zy Christenen, of zy wilden, of niet, vry te laten (als of men toen eerst was gewaar geworden, dat de Slaverny met de Vryheid des Euangeliums streed) maar zy handelen alleen van zulke, dien zy, volgens hunnen willekeur, indien zy het verdient hadden, hunne Vryheid konden schenken. Op de zelve wys als de Oude met hunne getrouwe Slaven reeds gedaan hadden, volgens het zeggen van Terentius in zyn Blyspel, genoemd de Vrouw van Andrus, in het 1. Bedryf, in de 1. Uitkomst.

*'k Heb u van Slaaf gemaakt tot mynen vrygelaten,
Wyl ik op uwe trouw my veilig kost verlaten.*

Om dit te geloven bewegen ons de woorden van Augustinus in zyne 5. Kerkreden, bladz. 60 - 63. in den Paryschen druk door Jacob Sirmondus uitgegeven: *Gy brengt uwen Slaaf in de Kerk om hem los te laten. Daar word stilte gemaakt. Uw brief word gelezen, of uwe begeerte word verhaalt. Gy zegt, dat gy uwen Slaaf vrylaat, om dat hy u in alles zyne trouw betoont heeft.*

§. XX. Dit bevestigt ik te meer, om dat in de, hoewel met bygelovigheden vervulde, Eeuw van den Monnik Marculfus (van welken de aantekeningen van Bignon op het 1. boek zyner voorbeeldige opstellen bewyzen, dat hy omtrent het jaar 660. na Christusgeboorte in Vrankryk gebloeit heeft) Constantinus niet alleen voor den Uitvinder der vrylating in de Kerk gehouden is, maar om dat het ook den Heeren vrytand, hunne Slaven, welke zy vry lieten, eene voorwaarde, welk zy ook wilden, voor te schrijven. Dus zegt Marculfus in het 2. Boek zyner voorschriften in het 33. Hoofdst. *N. aan zynen geliefden N. ten aanzien van de trouw, waar mede gy my dient, maak ik u, ter vergevinge myner zonden, vry van allen band der Slaverny: egter onder deze voorwaarde, dat gy, zo lang ik leve, my zult diensbaar zyn, maar*

na mynen dood overig blyvende, vry zyt: enz. Hier by komt eindelyk, dat in deze Eeuw de verkoping der Slaven in gebruik was: gelyk blykt uit de voorschriften van Bignon, welkedenzelve Marculfus schynen toegeëigent te moeten worden. Wy lezen dog in het 2. Hoofdst. *In den naame Gods, ik N. verkoper aan den zeer aanzienlyken Heere en Broeder N. koper. Het zy kennelyk, dat ik, nog door een ingebecid regt, nog door iemands bedwang, maar door mynen eigenen vryen wille, aan u verkope, gelyk ik ook van heden verkogt hebbe, mynen Lyf eigenen N. enz.* Waar uit ten allerklarsten blykt, hoe verkeerdelyk men gelove, dat de vrylating der Slaven in de Kerk eertyds is ingevoerd, om de Slaverny, wegens de Euangelische Vryheid, uit de geheele Christen-wereld, en over al daar de heilzame Leerstukken verkondigt wierden, uit te roeien: zo dat alle Christenen, in alle plaatsen, ook in onzen tyd, tot het onderhouden van deze zelve gewoonte zouden zyn verbonden.

§. XXI. Maar mogelyk zullen onze Wederstrevers, volgens het zeggen van den Digtcr,

*Niet zelden ook hervat der menschen slydbaar hert
Den heldenmoed, hoewel het eens verwonnen wert.*

tegen ons opstaan en zeggen, hoewel wy aan de voorgaande betoging plaats geven, egter houden wy uit den aangehaalden Marculfus staande, dat van ouds niet weinige Christenen het, niet alleen voor een godvrugtig, maar zelfs voor een verdienend werk hebben aangezien, als iemand zynen Slaaf of Slavin van het juk der dienstbaarheid verlosste: zo dat wy altoos moeten met yver trachten naar het geen wy geleerd worden eertyds Gode aangenaam te zyn geweest.

Wy ontkennen wel niet, dat vele onder de Oude Christenen, en inzonderheid onder de Franschen tot dit gevoelen zyn gebragt door enige Kerkelyke personen, aan welke het regt der vrylating, volgens de instelling van Constantinus, was aanbevolen: maar wy maken ook gene zwaarigheid deze inbeelding voor ydel en bygelovig te verklaren. Want, behalven dat

dat 'er geen gewag van deze mening, als of dezelve aangeno-
men was, by de boven aangehaalde Schryvers der Keikelyke
Geschiedenissen gemaakt word, zullen die gene, welke God
met eene verhevene kennisse begaaft heeft, en die van onzen
Hemelschen Onderwyzer geleert hebben, dat het ons niet ge-
oorloft zy, de gewigtiger geboden van God, het regt, de
barmhertigheid en het gelove agter te laten, om aan de over-
leveringen der Menschen te blyven hangen, uit de vormen
der geschriften, naar welke in deze Eeuw van Marculfus de
vrylating der Slaven gerigt wierd, oordelen kunnen, hoe ver-
re deze gedagten van de Goddelyke waarheden afwyke. Op
dat dit zelfs onder het oog onzer Wedersprekers gebragt werde,
zal ik alleen drie in der daad belagchelyke plaatsen uit Mar-
culfus zelve aanhalen. *In het 2. Boek aan het 32. Hoofdst. lezen
wy: Die eenen aan zig behooryk verbondenen Slaaf vrylaat, moet
vertrouwen, dat hy loon in het toekomende by den Heere voor zig
oplegt. In den naam des Heeren derhalven, laat ik N. ende my-
ne Huisvrouw N. tot een hulpmiddel voor onze ziele, of eene ver-
geldinge in de Eeuwigheid, u N., eenen onzer huisgenoten, van
den huidige dag, vry van alle verbinding der dienstbaarheid enz.
En een weinig verder in het 34. Hoofdst. Wy vertrouwen, dat
wy onze beloning in het toekomende hebben zullen, indien wy eenige
uit onze bedienden van het juk der Slaverny wrymaken. Derhalven
ontsla ik N., om den naam des Heeren, en eene eeuwige vergelding,
u N. van allen band der Slaverny, zo dat gy van dezen dag af
een vry leven leiden zult, als of gy van vrygeboorene Ouders waart
gesproten, begeerende, dat gy niemand myner Erfgenaamen, of der-
zelver Erfgenaamen, of wie het ook zoude mogen zyn, dienstbaar
zyt, als onder behooryke betuiging van uwe Vryheid, by welken
myner Erfnamen gy zult verkiesen, en dat gy de offerbanden, of
ligten, door my bestelt ter plaats, daar myn arm ligchaam rusten
zal, jaarlyks zult moeten bezorgen, en zo vervolgens. Eindelyk
in het Aanhangel in het 13. Hoofdst. vind men deze woorden:
Terwyl de Almagtige God ons in dit leven vergunt een gezond ligchaam
te hebben, zyn wy verpligt dikwyls op het welzyn onzer ziele te den-
ken, op dat wy verdienen een klein weinig van onze zonden te ver-
min-*

minderen. In den naame Gods derhalven, ter hulpe myner ziele, of om myne zonden te verminderen, op dat het den Heere behage, my in het toekomende vergeving te schenken, heb ik N. den my toebehorenden slaaf N. in vryheid gestelt: enz.

§ XX. Maar, om ons bestek in langwyligheid niet te buiten te gaan, ga ik voort om te bewyzen, dat alle, die tragten zig zelven en anderen wys te maken, dat de slaverny, in den allernaauften zin genomen, daarom onder de Nederlanders geen plaats meer heeft, om dat de wetten en grondslagen van het Euangelium daar tegen stryden, eerder uit onkunde, als uit eenen vasten grond redenceren. Niemand dog, als die van de Nederlandsche zaken geheel geene kennisse heeft, kan ontkennen, dat de oorzaak, waarom hier een ider Burger en Bywoonder, volgens de voorregten aan deze Landschappen door de Graven en Koningen gegeven, eene allervolkomenste vryheid geniet, in Staatkundige redenen moet gezocht worden. Want de Slaverny was, en voor, en na de bestraling van Nederland door het heilsaam licht der Hervorming, ter dezer plaatse eene zeer bekende zaak: gelyk niet alleen de oude, maar ook de latere Regtsgeleerden getuigen, welke in hunne werken eenig gewag van de Nederlandsche Staaten gemaakt hebben.

§. XXIII. Zeker! de zeer Vermaarde Regtsgeleerde Petrus Gudelinus, in zyne geschriften over het vernieuwd Regt, in het 1. Boek in het vierde Hoofdst. *over die dingen welke door het Nieuw Regt aangaande den Staat der Slaven zyn ingevoerd*, bladz. 56. op het einde, zegt: *Het is uit de gedenkstukken kennelyk, dat, zo wel hier, als elders, onder de Christenen, het strengst gebruik der Lyfseigene en in dienstbaarheid geborene Slaven plaats heeft gehad, ja! dat, zelfs de Kerken dezelve bezeten hebben, tot dat de Christelyke liefde, welke de meeste tot het vrylaten ried, langzaam aanwassende, eindelyk de Slaven byna overal hebben opgehouden, gelyk Joannes Molanus over de Canonniken in het 3. Boek heeft aangetekent. Wanneer dit gebeurt is, weet men niet regt: zeker de Schriften der Pausen in de Decretale brieven onder het opschrift, dat men de Slaven niet zal wyen, en over het huwelyk der Slaven,*
tonen,

tonen, dat omtrent het jaar 1200. na Christus nog Slaven in Italiën en Duitschland geweest zyn. Hier by voegt Molanus in het aanghaalde Boek, dat de S. Pieters Kerk te Leuven eene afte van zekere vrylating heeft, welke in die Kerk is voorgevallen in den jare 1240: zo dat het bewyslyk is, dat de bezitting der Slaven in ons Nederland en op de meeste andere plaatsen maar voor 300. jaren is uit het gebruik geraakt. Egter is het gebruik der Slaven en derzelver verkoping behouden tot den huidigen dag, zo in Portugal, als in andere gewesten, die den Turken naburig zyn-en daar is het de gewoonte, dat zy Slaven blyven, hoewel zy den Godsdienst van Mahomet hebben afgezworen, en den Christelyken aangenomen. Het welk niet vroemd moet voorkomen, dewyl het eene bewezene zaak is, dat de Personel Slaverny en magt der Heeren tegen de Goddelyke Wet niet fryd.

Op dat egter geen Voorstander van het ons tegengesteld gevoelen zig inbeelde, dat 'er wapenen, om ons te bestryden, voor hem verborgen liggen onder die woorden, tot dat de Christelyke liefde, welke de meeste tot het vrylaten ried, langzaam aanwassende; eindelyk de Slaven byna overal geheel hebben opgehouden, zal ik hem alle gelegenheid, om zig te herstellen, afnyden. Wy zullen, namelyk, wel ligt toetiaan, dat de Christelyke liefde niet alleen verhinderde, dat de Christenen hunne Slaven wreedelyk zoude handelen, maar dat zy ook, by verloop des tyds, heeft konnen gelegenheid geven, om den Slavenstaat geheel weg te nemen: en dat het zo elken Christen altoos geoorloft is, indien hy wil, zynen Slaaf vry te laten. Maar wy ontkennen volstrekt, dat zulks uit enig uitgedrukt gebod des Euangelinms vloeye.

By Gudelinus voege men Paulus Christinæus, by wien, in de uyt spraaken van 't Hoff van Holland, in het 4. Deel, in de 8 Uyt spraak n°. 2. 3. byna deselve woorden gevonden worden. De Agtbaare Ulr. Huberus, die de ophouding der Slaverny onder de Christenen tot laateren tyd brengt, zegt, in zyne Voorlezingen over het Op schrift der Institutien, over het regt der persoonen. §. 6. Van deezzen tyd af, dat is, van het jaar na Christus 1212. of niet lang daarna, hebben de Christenen opgehouden zig onderling tot Slaven te

maaken. Ook bekent Hugo Grotius, in zyne, in de *Nederduytsche tael geschreevene, inleydinge tot de Hollantsche Regtsgeleertheit*, dat het gebruik der Slaven eerst voor driehondert jaaren, uit Nederland is weggenomen.

§. XXIV. Indien iemand vraagt, welke eigentlyk de reden en oorzaak geweest zy, waarom de naam en het gebruik van het lyf-eigenschap in Nederland heeft opgehouden, hy hoore, wat de beroemde Paulus Voet, over de Instituten, in het 1. Boek, onder het 3. opschrift, n°. 5. zegt: *de Vereenigde Nederlanden hebben, naa dat zy zig door het regt der wapenen hebben vrygevogten, soo grooten afkeer van het Slaven-regt, dat, indien eenige Slaven van elders tot ons overkoomen, of de palen van ons gebied zyn ingetreden, zy daar door zelfs hunne Vryheid verkrygen. Zo dat zy veel meer in dit land in veiligheid zyn gestelt, die zig in ons gebied, als tot eene vry-en-beschermt-plaats, begeeven hebben, en aan de hunne, van wien zy gevugt zyn, niet worden overgegeven. Uit dit alles blykt een ieder overvloedig, dat het, niet soo seer aan de wetten en grondslagen des Euangeliums, als wel aen Staatskundige redenen, moet worden toegeschreven, dat alle Slaven, van elders herwaerts gebragt, hunne volle Vryheid in Nederland genieten.*

§. XXV. Op hoe vasten grondslag ons besluyt steune, word zelfs hier uyt opgemaakt, dat, indien men het gevoelen van onze Tegenstreevers aangaande dit land aannam, men zoude moeten toonen, hoe, behoudens de Euangelische Vryheid, in veele andere Staaten der Christenen, in welke alle inwooners, hoewel met verschil van gedagten, en op verscheydene wyze, het Christendom belyden, niet alleen eenige voetstappen van de oude Slaverny, maer ook, dat meer is, de koopling en verkoopling der Slaven zyn overgebleven. Want P. Voet, op de zo even aangehaalde plaats, heeft met veele andere aanzienlyke mannen dit getuygenis, daer zyn niet te min eenige voetstappen der wel eer gebruikte Slaverny overgebleven in Duitsland, Poolen, Muscovien, Zevenbergen, Pruisen, en ook in 't gebied van Zutphen, en de Veluwe. En een weinig verder, hoewel in het Ryk van Engeland de harde Slaverny is weggenomen, worden 'er egter

ens-

enigen tot het werken in de mynen gedoemt, anderen zyn voor een vastgestelde tyd als Slaven dienstbaar, die apprenties genoemd worden. En wat het kopen er verkopen der Slaven, gelyk der beesten, aangaat, kan men nazien, wat van de Portugetenverhaalt word by Jo. Bodinus. in het 1. Boek over den Volkstaat, in het 1. Hoofdst.

§. XXVI. Ja zelfs! zeer geleerde Mannen, die veel van de Burgerlyke Regeringen verdient hebben, maken geene zwaarigheid te wenschen, dat de personeele Slaverny, die, in onze tyden, onder de meeste Christenen, of byna, of geheel is weggenomen, mogt herstelt worden (zo egter, dat de Heeren de Christelyke zagtmoedigheid zouden betragten, en geene onredelyke strafheid gebruiken) als welke den Burgerstaat zeer voordelig is. Want het is volkomen zeker, dat, uit het afschaffen van het gebruik der Slaverny, vele ongemakken, die niet ligt op te tellen zyn, geboren worden. Hier henen loopen de woorden van den zeer Aanzienlyken en Hoog-geagten Busbeek, als hy in zyne 3. Turkse Brief, bladz. 160, 161. in den druk te Leiden, in het jaar 1633. uitgegeven, zegt: Edog ik weet niet, of by, die de eerste is geweest in het wegnemen der Slaverny, wel het grootste nut aan onze zaken heeft toegebracht. Indien eene regtvaardige en zachte Slaverny, hoedanige de Roomsche wetten voorschryven, inzonderheid die, in welke de Slaven aan het gemeenebest eigen zyn, nog stand greep, men zoude misschien zo veel galgen en raden niet nodig hebben om zulke te bedwingen, welke buiten het leven en Vryheid niets hebben, en welken de armoede tot het bestaan van alle euvelsdraden dringt. Eene Vryheid zonder goederen raad niet altyd tot eerlyke daden. Het verstand van een ider is niet bekwaam om eene Vryheid in armoede te dragen, en alle zyn niet zo geboren, dat zy zig zelven weten te beheerschen. Zy hebben het geleid een gebied van eenen, die beter is, als een hulpmiddel nodig; daar zy anders geen einde van boze daden zullen maken; gelyk zommige dieren, welker woestheid altoos te vrezen is, indien zy niet met banden bedwongen worden. Aan deze plaats word een zwakker gemoed door de magt der Heeren geleid: de Heer aan de andere zyde leeft van het

werk zynes Slaafs. De Turken trekken, zo in het gemeen, als in het byzonder, zeer grote voordelen uit het Lyfeygenfchap; zy onderhouden hunne huishouding deftig uit de winst der Slaven; waarom zy ook tot een gemeen spreekwoord gebruiken, dat hy niet arm is, die flegts eenen Slaaf bezit. Maar ook, indien 'er van 's lands wegen iets te bewerken, te vervoeren, op te regten, of af te breken is, dat verrigten zy door de geduurzame hulp der Slaven. Wy kunnen nergens tegen de heerlykheid der oude gebouwen op. En waarom? Het ontbreekt ons aen handen, dat is, aan den dienst der Slaven. Op dat ik met ftilzwygen voorbyga, hoe groot een middel de geleerdheid der Slaven aan de Ouden verfchaft heeft tot het verkrygen van alle wetenfchap. Zo toont ook Potgiefferus, op de toeflemming en de getuigeniffen van grote Mannen, en inzonderheid van Busbeek fleunende, aan, in de voorafpraak aangaande den staat der Slaven. §. 33. 34. 35. niet alleen dat 'er zeer grote voordelen voor het menfdom uit de lyfeigene Slaven boven de gehuurde vloeien: maar hy handelt ook in het byzonder van den toevloed van lediggaande Bedelaars, die het voedsel hunner Medeburgers, of van andere menfchen, herwaarts en derwaarts zwerfende verteeren, en hunne kragten verzwakken: welk kwaad gefluit zoude worden, indien tot nog toe de eigentlyk gezegde Slaverny onder alle Christenen stand greep.

§. XXVII. Uit al het voorgezegde, hoewel ik alle de woorden van deze zeer geleerde Schryvers geenzins de myne maak, befluyt ik egter, aangaande het hoofd der zaken (zo ik oordeel) met genoegzame zekerheid, dat de Slaverny (als welke hier, of uit enig inzicht van toegeventheid en zagtmoedigheid, of uit Staatkundige redenen, en niet uit de Goddelyke wetten, is afgefchaft) tegen de Christelyke Vryheid geenzins ftryd. Waar uit van zelfs vloeit, dat zy geen beletsel is om het Evangelium uit te breiden in die Volkplantingen der Christenen, daar tot heden toe de Slaverny in gebruik is. Want op deze wys zal 'er een zeer vriendlyk en Gode aangenaam Ryk kunnen en moeten opgereggt worden tuffchen de Heeren en Slaven in eenen beteren Godsdienft onderwezen: gelyk Paulus aan Philemon in het 16. vers van zynen Brief

Brief aanpryft. Zo zullen dog de Slaven op den wenk van hunne Heeren vaardig zyn, volgens het gezegde: (a) Gy dienstknechten zyt gehoorfaam uwen Heeren na den Vleefche met vroeſe ende beven, in eenvourwigheid uwes herten, gelyk als Chriſtus. En zo zal die andere ſpreuk diepe wortelen ſchieten in het gemoed der Heeren, zo vele 'er den aart van eenen Chriſtelyken Menſch niet hebben afgelegd: (b) Ende gy Heeren doet het zelve by haer, nalatende de dreiging: als die wetet, dat ook uw' zelfs Heere in de Hemelen is, ende dat geen aanneminge des perſoons by hem en is. De middelen en wyzen, door welke dit Ryk met geiuk kan gegrond en bevestigt worden, heeft de zeer geleerde, en van my, indien immer iemand, veel verdient hebbende Heer Hendrik Velle, zeer Eerwaardig Leraar der Haagſe Kerke, getoont in de geſchiedkundige Voorreden voor een Boek genoemt: Naukeurige Berigten nopens de grondvetting des Chriſtendoms onder de Heidenen op de kuſt van Choromandel en Malabar, door de Deenſche Miſſionariſſen op Tranquebar. Alwaar die Onverge-lykelyke Godgeleerde. §. 46, 47. de twyffelingen van zommige Menſchen, waar door zy zorgen, dat de Euangelifche Leerſtukken niet zonder ſchade aan de Slaven kunnen worden ingeprent, opgetelt en opgeloft hebbende, van de 48. tot de 53. ſnede de middelen, die dit Godsdienſtig werk zullen voortzetten en tot het zelve dienen, in bekwame order geſchikt heeft.

(a) Ephes. 6: 5-8. (b) 1. 9.

BYVOEGSELS.

- I. *Wy stellen vast dat 'er een denkbeeld van God ons ingefchapen is.*
- II. *Men kan met geen gezond verstand de meervouwigheid der Goden stellen.*
- III. *De eerste waarheid, die ons, tot het betogen, zo van Gods, als van ons aanwezen, uit het ligt der natuur, voorkomt, is die gulde spreuk, Ik denk, derhalven ben ik aanwezig.*
- IV. *Meer dan eene vrouw te gelyk te hebben stryd tegen de wetten der natuur en de Goddelyke waarheden.*
- V. *God is in zyn wezen niet alleen onligchamelyk, maar ook met geen ligchaam bekleed.*
- VI. *De natuurlyke Godgeleerdheid is ter zaligheid niet genoegzaam.*
- VII. *De Heilige Schrift is nog by geval geschreven, nog van het gezag der Kerke afhangelyk.*
- VIII. *Gods eeuwigheid sluit niet alleen alle begin en einde, maar ook alle vervolg van tyd uit.*
- IX. *De daad der Regtvaardigmakinge moet met de Heiligmaking niet vermengt worden.*
- X. *Daar is geen tweederley onafhangelijk beginsel.*
- XI. *God kan nog bedriegen, nog bedrogen worden.*

E I N D E.

A A N D E N
H E E R E
J A K O B U S E L I Z A
J O H A N N E S K A P I T E I N .

Wanneer zyn E. opentlyk Redentwiste, onder
den Wytvermaarden Hoogleeraar ,
den zeer Eerwaarden

H E E R E
J O A N V A N D E N H O N E R T : T . H . Z .

Te Leiden den 10^{den}. van Lentemaand, 1742.

V erdient het lof, als Een uit Christenen gebooren,
En in den teed'ren schoot der Kruiskerk opgevoed,
Gods Woord met kragt verklaart, en yders ziel door de ooren
Ontvoert door tong en pen: wat Eerkrans zal en moet,
O! Wakk're KAPITEIN, Uw zeegb're kruin versieren?
Daar G' in het Westen, en van Heid'nen zyt geteelt,
En in uw eerste jeugd de afgodische banieren
Moest volgen, buigende U voor menig nietig beeld;

En

En nochtans hebt uw Volk en Vaders huis verlaaten,
 Den waaren GOD omhelst, en met een tээр gemoed
 Vorst JEZUS aangekleeft, en met zyn Onderzaaten
 Zyn Naam beleden, ja met eenen vasten voet,
 In Zyne Wysheidschool gestelt en onderweezen,
 Met and're Leeraars klom op de eedele Eeretrapp,
 Om als een Heilgezant, uit duizend uitgelezen,
 Het Volk te leeren 't merg der beste weetenschap:
 Uw vlyt, uw yver, streeft de grootste vlyt te boven,
 Uw roem ryft hemelhoog, daar uwe pen en tong,
 Zelfs door geen Feniksvéer naar waarde te volloven,
 De nyt doen sidd'ren, en uw deugd hem 't gif ontwong.
 Bestaat, o! Dicht'ren, niet, hoe hoog en schoon in 't zingen,
 Den Lof van KAPITEIN te schetsen op 't papier,
 Geen Dichtwerk trest den geest van 't puik der Jongelingen,
 Zoo blaakende, zoo vol geheiligt Pingstervier:
 Den gloor van zyn vernuft en weergalooze gaaven
 Verliert en tooit zyn hoofd met d' allerbesten glans:
 Zoo blyft geen blank gemoed in 't zwarte vél begraven,
 Op 't Moorenhoofd vertoont zig 't wist een paerlekrans,
 Een krans, die gy U zelf hebt om uw kruin gevogten,
 Roemwaarde Hemeltolk, waar van deez' ryke blaân
 Getuigen, daar gy hebt in 't letterperk gevogten
 Als een manmoedig Held, zoo groeit uw luister aan
 Gelyk het Zonnelicht, wanneer het uit het donker
 Te voorschyn komt, en schynt tot op den vollen dagh:
 Gy prykt, o! Eed'le Moor, met heereylyk geslonker,
 Nu g' als een krygsknegt voert Vorst JEZUS Zeegevlag:
 En nog vind Uw geluk geen maat of perk of paalen,
 De ryke Goudkust moet ook van uw grooten geest
 Getuigen, in *Guinee* moet uwe heilzon stralen,
 Daar moet gy JEZUS Bruid op het gezegent feest
 Der gulde vryheid nōon, door de Evangeliblaâren,
 Die aan het Heidendom, aan eenen slaaffchen band
 Wel eer geboeit, dat heil, dat zalig heil, verklaaren:
 Zoo schynt met roem uw licht ook in uw Vaderland.

Reis heen dan, KAPITEIN, reis heen, o! Tempelgigter,
Reis heenen, wel getroost, met Godes gunst verzelt!
Gods Geest zy met U, als den waaren Alverlichter,
Zoo maak geen onspoed ooit uw vroomme Ziel ontstelt!
Gaa heen, verlaat met moed de Nederlandsche strecken!
Verlaat ons Leyden, zeg het Hoogeschool vaar wel,
Al voelt g' Uw teed're Ziel door smart en weedom breeken:
God zy uw Leidsman! Hy voer' 't Vaartuig wonder snel
Door de ongestuime Zee, bevryd van ramp en plaagen:
Vaar wel! geniet altoos eene ongestoorde rust!
Terwyl uw grooten Naam word tot het Zwerk gedraagen,
Keer naar uw Vaderland met moed, en vreugd, en lust.

SARA MARIA VAN RAVESTEIN:
WED. L. STEVERSLOOT.

OP DEN ZELVEN.

Op mynen Berg sprak God daar wil ik syn gepreefen,
Want Zions poorte syn veel schoonder uitgeleefen,
Sy is my hooger als de woning Jacobs t' saem,
Dit is die plaetse, daar ik schenke wil myn naem;
'k Sal Babels-beydendom ja Rabab ook doen horen,
Dat uit haer trotsse stad die geene syn verkoren,
De Philistyn, Tyrier, een volk vol duisterheyd,
Ja selfs in 't Moore land heb ik een weg bereyd:
Dies sal ik agte dat, sy aan my syn verbonden
Om myn geregtigheyd en deugden te verkonden:
Dies looft my, want voorwaar uyt deese Heyl Fonteyn,
Sal u in overloed genaad' geschonke zyn.
Maar schoon ons Korachs liet Gods wondere doet gedenke
So wil Jehova God ook lof en eere schenken:
Schoon Palestina juijt gans Neerland vind ook stof,
Om op dees blyde tyd te roemen Godes lof:
Vermits het blykt dat God ook meede heeft verkooren
Een Moor, waar door de Faam sig niet alleen laat hooren
In Leyde, maar voorwaar in 't gantsche Neederland.
Verheffende syn roem van Godvrugt en verstand,
So lang het Leyds Atheen nog Eeuwwe kan verduuren,
So sal men roeme dat voorwaar in hare muuren
Veel mannen in den staat en kerck syn voortgebragt,
Waar door het land behoud de grootste steun en kragt.
Men sal ook segge dat de geen die 't ligt ontbraken
In u vermaerde school, dus fulke wond're spraken,
Dat niet al'een u lof den onse is bekent
Maar ook den Vreemdeling so heerlyk ingeprent

Daar

Daar heeft den Africaen so blyke van gegeeven
 „ † Als hy betoonde, wat het was op Aard' te leeven
 „ Als Vreemdeling, dan dat men verkryge het genot
 „ Van 't meede Burgerschap, ja Huisgenoot van God.
 Dan toonde hy ons weer wat nut het ons moest weefsen
 * Dat Jesus Christus uit den dooden is verreesen,
 „ Hoe hy uit Davids saet gelyk het was voorseyt
 „ Gekomen is, dit hebt gy klaarlyk uitgebreyd.
 Maar schoon ik op dees dag u lof dien uit te spreken,
 So swyg ik liever want myn pen sou veel ontbreken,
 Seer dikmaals gaf gy aan de Zangkunst ryke stof,
 Als sy beswangert was vol van u groote lof;
 Maar nu my dunkt dat gy van 't Leyds Atheen wilt scheyden
 So moet myn Zanggodin u met haar wens geleyden,
 Nu dat gy wederkeerd na 't Africaansche land,
 So wil Jehova God, die door een sterke hand
 U uit de duisterheyd het licht heeft doen aanschouwen
 Betoone, dat hy is u Heyl en Siels vertrouwen,
 Op dat gy door syn kragt die geen een weg bereyd,
 Waar door sy middel sien tot hare Zaligheyd.
 Heeft God u tot syn dienst, ja tot syn Heyl verkoren,
 So wens ik dat de Faam ons binne kort doet hooren,
 D'Elmina is voorwaar by ieder hoog ge-eert,
 Om dat uit 't Heydendom veel duysend syn bekeert.
 Dus wil den Heemel in syn gunste aan u geeven,
 Dat gy nog lang tot nut van Jesus volk mag leeven,
 Vermeldende Gods roem, syn Heyl, Bevel, en Wet,
 Die hy in 't steen tafreel so wyslyk heeft geset:
 Om dus op 't Heyl-verbond vol vreugd te zegenpraalen,
 Wanneer gy daar 't volmaakt in 's Heemels Bruilofts zaalen
 Aanschouwen sult, ja sien dat hier het nietig stof,
 Ten volle niet beseft Jehooava's roem en lof;

Maar

† Dit heeft hy in syn eerste Redenvoering tot een stof genoo-
 men uit Ephes. 2. vers 19.

* Tweede Redenvoering uit 2 Timot. 2. vers 8.

Maar 'k smeek die sterke God dat hy u wil betoonen,
(Als hy u nadere doet om Eeuwiglyk te woonen,
In syne tente van volmaakte Heerlykheyd,
Die 'k wense dat tot loon aan u sal syn bereyd)
Dat dan den Heyland u die stemme sal doen hoore:
Gy syt die goede Knecht, die 'k hebbe uitverkoore,
Ontfanget nu de loon so als het is voorseyt ;
't Volmaakte Koninckryk, dat u is weg geleyt.

Pro viribus non arte cecinī.

A. V. H. J. U. CAND.

OP DEN ZELVEN.

Onlangs gebeurde 't als in 't hofte van de nagt
Ik my fchier van de flaaap geheel verlaten dagt,
Dat ik, vermoeyt door my flaaag heen en weér te keeren
En wenden, om maar ruft te vinden in de veeren,
My eyndelyk van haar gansch overwonnen vond;
Maar naauwlyks was 'k in ruft of ik begon terftond
Tè droomen, dat ik hoorde een Maagd die luydkeels fchreyde
Heel droevig zugtede, en flaauwlyk fprak, ag Leyde!
En Leydfche Jeugd treurt vry! ik trad wat naader toe,
En dagt 'k moet zien wie z' is, maar uyt te drukken, hoe
Verbaaft ik ftond en in verwond'ring opgetogen,
Zoo dra een heldre glans my flikkerd' in myn ogen,
Is my niet mogelyk; want die my hier verfcheen
Was Dogter van Jupyn, wel waardig aangebeên,
'k Meen Pallas de befcherm Godin van 't Leydfch Atheenen,
Die ik heel droevig in haar eenzaamheyd vond weenen.
Ik boog my voor haar neêr, en vroeg wat haar de vreugd
Zo zeer benam? en wat zy met de Leydfche Jeugd
Dus toe te roepen had te kennen willen geeven?
z' Antwoorde dat daar van was oorzaak, dat van 't leven
d' Hoogleeraar s' *Gravezand* berooft lag, wien 't geweld
Des Doods t' ontydig en te vroeg had neêrgeveld;
Een wysgeer wien 's gelyk men nooyt nog heeft gevonden,
Helaas! is in den bloey zyn 's levens dus verftonden:
Zyn dit geen reen genoeg? dat 'k roep, o Jeugd, breek vry
't Vermaak af en beweên het dode Lyk met my.
Dit hoorende fcheen my myn hert van rouw te breeken
En na een diep gezugt, dagt ik my dus te fpreken:
Godin, ik twyffel niet of dees Hoogleeraar 's dood
Verwekt veel droefheyd en getreur by kleyn en groot;
'k Beken een zwaare flag is Leyden overkomen,
Dog, men behoeft daarom in 't minft nog niet te fchroomen.

Dat het geheel en al verlaten is; dit word
Door d' Heer van *Musfchenbroek* in wien my dunkt in 't kort
Een tweede 's *Gravezande* in wysheyd te herleeven
Vergoed, nadien die nog is overig gebleeven:
Bedaar Godin, en zet dees smert wat aan een zy.
Waar op zy tot my sprak; dit is 't niet al 't geen my
Zoo treurig maakt en stof verleent tot jammer klagen,
Vermits een Jongeling in wien ik myn behagen
Altyd gevonden heb, van my zeer teer bemind,
My haast verlaat: O ramp! CAPTEYN, myn waarde Vrind,
Dien ik een Perel aan myn kroon met regt kan noemen,
Ja wien het Hooge School zig altoos zal beroemen,
'Te hebben binnen hare muuren ooyt gehad,
Zult gy, o Lieling, vertrekken uyt myn Stad?
Voorts gaf zy my de hand, waar in 'k heb plegtig moeten
Belooven, dat ik u voor 't laatst in digt zou groeten;
Waar op zy henen voer, en ik weêr wakker wier,
'k Stond op, en schreef naauw half ontwaakt fluks op 't papier
Deez' droom, en wyl 'k niet wil aan die Godin mishagen,
Of breeken myn beloft', kom ik uw op te dragen
Uyt vriendschap maar alleen, dit slegt en foutryk digt,
Niet na de kunst maar tot voldoening van myn pligt.
Derhalven wyl gy hier niet langer kunt verbeyden
En u de tyd reets wenkt dat gy van ons moet scheyden;
Wensch ik uw, dat, na gy voor elk in 't openbaar
Een ruyme en duyffre stof, opheldert, Zonne-klaar;
(Dat 't niet is tegen de Christ'lyke, vryheid strydig
Dat d' eene Christen maakt den and'ren Christen lydig
Na 't ligchaam tot zyn slaaf,) met roem tot d' hoogste trap
Van eer m' u ziet verhoogt, als gy u wetenschap
Zult toonen kort daar aan, op nieuwe (waar toe God geeve
Zyn zegen en genâ) om ons te doen beleeven,
Dat gy tot Lecraar van Gods woord zyt ingewyt,
En tot den Predik-dienst dus toegelaten zyt;
Niet om de Kudde Gods hier onder ons te weyden,
En langs den Weg van 't Woord ter Zaligheyd te leyden,
Om

Om zoo des Zondaars Ziel te raken, hem doen zien
Dat hy verkeert gaat, den verleegen hulp te bien.
O Neen! God wil dat gy zult na D'Elmina trekken,
Om daar het woest' en ongelovig volk te strekken,
Een tweede Paulus, en wyl g' uyt dit Heydensch volk
Gesprooten Christen zyt geworden, kunt g'hun tolk
Zoo veel te beeter zyn, na dien g' hun taal kunt spreeken,
Hun verw deelagtig zyt, zo dat met yvrig sneeken
Dat zy tog afstand doen van hunne Satans leer
En grove dwalingen, men u ligt ziet veel meer
Als ooyt een blanke wien z' in 't minste niet gehengen
Of g'loven zouden in dit Stuk, te weege brengen;
Wyl zoo een' eer hy spreekt by hun al is verdagt,
't Is zeker dat het geen gy spreekt van grooter kragt
En indruk zyn zal, wil daarom niet langer wagten
Met na hun toe te gaan, maar wil veel liever tragten,
Zoo draa het mooglyk is, met 't eerste Schip 't geen ree
Ter vaart legt, af te gaan van Land, en ruyme Zee
Te kiezen, die ik wensch dat gy bedaart zult vinden
Uw gansche reys, en niet te min dat uw de Winden
Voorspoedig zyn, en dat geen klip of bank onheyl
Veroorzaak' of dat gy meugt zien een Roovers Zeyl
't Geen uw doet vreezen van te vallen in zyn handen
Geen onweer doe u ook op vreemde kusten stranden;
Zoo zal al varende allengskens als te niet
Verdwynen voor uw oog dit Land, terwyl gy ziet
Kort daar aan naderen de Africaansche Stranden,
Wier zand heet door de Zon legt als een vuur te branden,
Zoo zult g' op 't eynd der reys, op welke een kalme Zee
Uw Schip heeft op zyn Nek getorft, de goede ree
En haven van de Stad met vreugd gejuyg in varen,
Om voorts bevryd te zyn voor 't woeden van de baren.
Dus krygt dan 't Moorsche Volk van God een Afgezand
Met last, dat hy by hun het Evangelie plant,
't Geen tot dus ver by hun is onbekend gebleeven,
Wyl zy maar doen het geen is in hun hert geschreeven:

Daarom

Daarom zoo draa g' 'er komt, zie toe, en overleg,
Op wat manier g' hun best zult brengen tot den weg
Van waare Wysheyd, en hoe gy zult openbaren
Dat zy den regten dienst Gods missen: op 't verklaren
Van dien aan hen, komt 't aan, geef daarom geen gehoor
Aan hunne lastertaal. u aan geen schelden foor;
Want zeker in het eerst, zal 't uw heel moeylyk weezen
Hen af te brengen van hun Leer, en voor te leezen
De Wet, en 't Woord waar na dat gy hen voor gewis
Zult leyden zoo gelyk het reets beschreeven is.
Wil daarom niet te min voor 't Volk yverig werken,
Om dag en nacht uw best te doen zoo zult g' haast merken,
Dat gy veel Zielen wint, en fraay aan 't vord'ren zyt,
Ey geef derhalven nooyt den moet verloren, quyt
Uw pligt maar, zoo zal God met zyn genade reeg'nen
Op u en op uw werk, en 't aan hun Zielen zeeg'nen.
Stel u als wagner op de muuren voor het Volk
Zyt door 't gebed ook God voor hen weer tot een tolk;
Weest vroom in wandel, blyf standvastig in 't Gelooven,
Zoo zult gy hemelwaarts na uwe dood hier booven
Gevoert, ontfangen de lang weggelegde Kroon
Der Heerlykheyd uyt hand van Jezus Godes Zoon.
Voorts is myn Beé dat wy elkand'ren al te malen
Hier namaals weder zien in 's Hemels vreugde Zalen,
Op dat door ons Gods eer eeuw uyt eeuw in verbreyd
Mag werden: 'k breek hier af, vaar wel in eeuwigheyd.

JAN LONCQ;

MED. STUD.

OP DEN ZELVEN.

Door welk een drift wort thans myn Zangeres bevangen,
Dat zy voor 't Schildertuig,
De ontsnaerde Harp voor lang als nutt'loos weggehangen
Weêr grypt? om heur gejuich
By 't Leidsche Dichterdom, op deze keer te voegen
Zou het wel Roemzugt zyn?
O Neen! dat laf Vermaak, kon nooit heur Ziel vernoegeu,
Zy schuwwt zulx als fenyn.
Is 't om heur Vriend CAPTEIN, dan eer hy afgaet steken,
Na 't Land van waar hy kwam
(Om (*) Mitzraïms geslacht, daer 't Heil-Verbond te prêken,
Waer van de Vloek van Cham
Nog niet is afgewent.) heur vriendschap te bewyzen?
O ja! dit is 't gewis:
Want zou zy hier uw' Deucht naer eisch bestaan te pryzen,
Waer aen geen eind en is?
Dat waer als of zy gink, met Ikareſche pennen,
Gantsch roek'loos en verwaent,
Langs 't barnent Stargewelf, na 't Zonne-licht toe rennen,
Door wegen nooit gebaent.
De Deucht die pryft heur zelfs, zy heeft geen Lof van noden,
Zy wyft die van de hand!
Van hem die Lofspraak zoekt, is zy voor lang gevloeden,
En huisvest by 't Verstand.
Uw Oogmerk kan aen elk genoegzaem doen bevroeden,
Wat Ziel er in u woont;
't Welk gy om dat de Mensch niet ydel zou vermoeden,
Aen hun in Schrift vertoont.

Geen

(*) In Afrika heeft Mitzraim, en zyne Zonen het hoog en laeg Egipte bezeten; als mede het Libisch Egipte, Marmarika, en West- of Zuid-Moremland. Zie Goerees Joodsche Oudh. bladz. 1216.

Geen Goudzucht is 't, waerom ge u derwaerts gaet hegeven,
 Gelyk de Grote hoop;
 Maer om dien Volk'ren driefst en by na beestig leven,
 Te stuiten in den loop.
 Een volk gewoon als Godt het Hemelsch Heir te Eeren,
 Ja, dat geheel verkeert,
 Uit vrees. (hoe kan 't gemoet van Godt vervreemt verkeren!)
 Daar by den duivel eert.
 O wonder voorwerp tot dit grote werk verkoren!
 't Profetisch woord word hier
 In u vervult (*) hoe in Godts Kerk zal zyn geboren,
 De Moor en de Tyrier.
 Maer 'k merk uw oogmerk zal by wrekke Beursestropers,
 Niet door den heugel gaen,
 Die van hun evenmensch zyn kopers en verkopers.
 O schand'lyke Euvellaen!
 My dunkt ik zie dat Volk als bang voor schade kryten,
 En daerom stout bestaen,
 Uit snô Geldgierigheid, verfoeylyk u verwyten,
 Dat dit uw derwaerts gaen
 Niet strekken zal om Vree maer Muitery te kweken
 O Zotte laffe tael!
 Mits gy het Heil verbond, gaet domme Slaven prêken;
 Die zeker altemael,
 Zig wanen zullen, vry na 't Lyf te moeten wezen:
 Maer wacht niet, dit geschil
 Door my beweert te zien; dat zy uw woorden leezen:
 Zoo zal de schaamt hun stil
 Schoon tegens dank doen zyn; zy kunnen daer uit leren
 „ Dat, wen God is een Geest,
 „ Men met het Lighaem hem wel dienen moet en Eeren;
 „ Maar met de Ziel het meest.
 „ Dat beide Vorst en slaef, gelyk staan om te ontfangen
 „ Het Euangelie Woord;

„ Schoon:

(*) Psalm 87. v. 4. 5. 6.

„ Schoon de een den Tulband torst, en de ander zig voelt prangen,
 „ Door Keten, Boey, of koort:
 „ Dat wel een slaef, een slaef kan zyn, en Christen wezen;
 „ Maar dat het niemant past,
 „ Zig van zyn evenmensch als God te laten vrezzen,
 „ En door een slaafsche last,
 „ Gelyk als reed'loos vee, hunn' nekken te doen bukken:
 Hier in zoo rackt den band
 Van Menschen liefde, myns bedunkens, gantsch aan stukken;
 Men kan, is me in een stand
 Van Heerschappy gestelt, op redelyke gronden,
 Aen ben die dienstbaer zyn
 Bevelen geven, en zyn orderen verkonden,
 Ver buiten hand en pyn.
 Maar zouden deze reën den wrek 't gewete raken?
 Neen geensints de Afrikaen,
 Zal eer zyn Godtsdienst, hoe daer aen verknocht, verzaken,
 Eu tot den Christus gaen.
 Maer laet al hun geblas, myn vriend! u niet verbazen;
 Tre rustig in het veld;
 Een grote Ziel, bekreunt zig nooit de tael der Dwazen;
 Een Moedig Oorlogs-Held,
 Of Dapper CAPITEIN, en past het niet te ontzetten,
 Voor 't schor Cartouws geluit;
 Maar om op 's Vyands nek zoo lang zyn kling te wetten;
 Tot dat de dood hem stuit.

De Godt, die u zoo veel genaden kwam betonen,
 (Dit 's myner Zielen Beê)
 Wil met zyn Zegening u verder nog bekronen;
 Hy breng u op de Ree,
 Van 't Land schier gantsch ontroofst van aengename lommer,
 Daer gy geroepen zyt
 Tot uw geslacht, dat in den Godtsdienst schier nog dommer,
 Als 't Vee hun leven slyt

Hy zegen daer uw dienst; Hy vry uw daer van plagen;
Hy vestig' daer zyn Kerk;
Hy gun u om aldaer een groot getal van dagen,
Te slyten in zyn werk.
Zoo zal de kromme (*) Nyl, eerlang den Ryn doen hooren,
Hoe door u 't Christendom, verspreit word by de Mooren.

JOHANNES VAN DYK.

Piëtor Hagienfis.

(*) Den voorn. Goeree, is met Bochart van gedachten, dat de Wester Mooren niet alleen van Lud, den Eerstgenoemden Zoon van Mitzraim, den naem van Ludim (dat is krommen, buigen, draaijen, wringen.) gekregen hebben; maar ook ter oorzaak, dat de Nyl-stroom daer meest krom loopt, en de Riviere Meander, een kromslingerenden loop in Lidia, omtrent Mauritanien heeft. Zie in de Joodh. Oudh. Bladz. 1210.

OP DEN ZELVEN.

Op heden komt myn Zangheldin
U, Afrikaanschen Fenix tegen,
Ter wensching van een gullen zegen,
Wyl Gy ten heilgen tempel in
Getreden, uw toehoorders toonde:
Dat Godgeleerdheid U bezat,
Taalkennis U bevangen had
En ware Godvrucht in U woonde.
Nu keert G'als overwinnaar wêer,
Bestuwt van glory, roem en eer.

Wanneer Gy door de woeste baren
In Nederland gekomen waart,
Van uwen Vaderlandschen haart,
Verzelt van duizenden gevaren;
Toen heeft de Wysheid U gekufft.
En d'Outheidkunde met haar aaslem,
Blies in U eenen zachten waaslem.
Dus werd op beiden Gy beluft,
Die steeds uw groote ziel verrukken,
En U doen lettervruchten plukken.

Gy leerde heden overklaar;
Dat het rechtvaardig Christen worden
Een Slave niet ontflaat van d'orden
En 't recht, dat zyn Lyfseigenaar
Vast op hem houdt; maar ook dien Heere
Verplicht om hem met goed bescheit,
Te hand'len en met billykheid.
Nu zie ik Gode reets ter eere,
De Slaven, voor uw stem, niet doof,
Aan 't Heilwoord geven veel geloof.

Wen Gy , Geleerde Heer! zult streven
Naar huis uit Néerlands veilge rée,
Dan hoede God U op de Zee!
Hy wil 't U voordewind steeds geven!
Hy late U spoedig aan de kust
Van 't rotzige D'Elmina landen!
Hy drage U op zyn Almachts handen!
Hy stell' U in zyn wil geruft.
Hy wil U tot een leidsman strekken,
Waarheen Gy ook zoudt mogen trekken.

Bouw daar in 't heidendom Gods Kerk,
Verblindt door vele en valsche Goden:
Wil hen tot zyn gemeenschap nooden
Vertrouw op God, wees daar in sterk;
Want immers is 't toch hunn' bekeering
Voorspeld door zynen trouwen mond,
Zoo in het Nieuw als Oud Verbond.
Sticht hen door onderwys en leering,
Die geestlyk hunne zielen voedt,
Met Hemelspys en Jesus Bloedt.

Dan zullen zy, bekeert, stâag zeggen
Tot anderen , komt , laat ons tot
Den tempel gaan van Jacobs God,
Daar hoort men zyn geboôn uitleggen,
Daar kan men uit zyn heilig woordt
Vernemen , hoe men steeds moet handelen.
Op aard; en welken weg bewandelen,
Om zo te leven, als 't behoort;
En Gy zult na uw dood ontfangen,
Den kroon, aan 't eind' ten pryz' gehangen.

J. DE TIMMERMAN DE JONGE.

*Ætatis anno 15°. socius Consortii
Poëtici sub symbolo,*

TANDEM FIT SURCULUS ARBOR.

OP DEN ZELVEN.

Nu wort voor yders oog op't luyfterrykft vervult,
'T geen eertyds is voorfegt door d' Heilige Propheten,
Die groote mannen Gods, die 't hebben voorgeweeten
Het geen gy waarde Vrund nu haast waarmaaken zult.

En waarelyk dees' dach haart ongemene vreugd,
Een vreugd voor Slaaven beyd' der Sonden en der Menschē;
Wat heeft een sterveling doch beeter goed te wenschen?
Als hartelyk te zyn een dienaer van de deugd.

Gy zult den weg die tot den Hemel geeft een regt,
Hen klaerlyk doen verstaen om dus den Heer te vreesen,
Dit kan men zonneklaer in uw Geschriften leesen;
Heb dank O God! dat g'hem gemaekt hebt tot uw knecht.

'K meen grond te hebben tot een wenschelyk gezigt,
Dat gy door Godes hulp den Heere volk zult winnen;
Wanneer sy door uw leer haar harten, en haar zinnen
Op d' Hoeksteen Christus vestigen als 't eeuwig ligt.

Door uwe zoete tael, en vrundlyke ommegang,
Zult gy steeds meerder plaats in hunne harten krygen;
My dunkt D'Ehmina juicht! het kan uw lof niet zwygen
O Capitein! gespoort door liefdenryke dwang:

Vaer voort, Myn Heer! vaer voort in liefde by 't geslagt;
Ik heb inzonderheyd uw teed'ren gunst genootten
Daerom zyt gy bemint by kleinen, en by grooten;
Om dat gy yder zelf bemint, en viert, en agt.

De Hemelkooning zy u dan een Borg, en Schilt!
Een Stut, een Hoogvertrek, een Schermheer, en Behoeder!
Een Leydsman door 't gevaer, een Raadsman, en een Broeder!
Hy weere van u af al 't geen gy niet en wilt.

Ik eyndig met een wensch, myn wenschen zyn opregt;
Die Godt, geëerde Heer! die u zou klaar verligte,
Die u ook gaf een licht om anderen te stigten;
Die kroone u, en uw werk als zyn getrouwe knecht.

OP DEN ZELVEN.

Godt was uw toeverlaat,
 O wonder boven wonder!
 O CAPITEIN! die onder
 Den Grooten HONERT staat;

Wanneer hy u al vroeg,
 Door 't stormen der gevaaren,
 En 't ziltig nat der baaren
 Op Arents vleug'len droeg

In 't Leidsch beroemt Atheen;
 Daer g' in Taalkundighedeën,
 Uw tydt en vlyt bestede,
 'T geen blykt uit deze reën.

Lang moet uw kloek verstant
 In vollen luyfter bloejen;
 Uw Godgeleerdheit groejen,
 O eer van 't Moorenlant!

Wil met uw dierb're geest
 O Godt! zyn werk bekroonen,
 Och! doe hem zeker woonen
 Hier, en hier na het meest.

RAPTIM.

NB. By PH. BONK en G. de GROOT, zyn ook te bekoomen Ge-
 lukwenschingen aan den Heere JACOBUS ELISA JOANNES CAPITEIN,
 ter gelegentheyd als zyn Wel-Ed. voor de eerste en tweedemaal Pre-
 dikte; als mede Afscheitsgroet aan den Eerwaarden en zeer Geleer-
 den Heere JACOB ELISA JOAN CAPITEIN, in 4°. als mede Zeegen-
 wensch aan den Hooggeleerden Heer JACOB ELISA JOANNES CAPI-
 TEIN, als Predikant gaande na 't Kasteel St. George op D'Elmina.